

مقسم سرزند که اطراف او سر نهادند و چون قسم به بدین مستقبل و متعالی بود و از احکام اطراف او چه
با و فرمود و درین قسم که حکم بر حق آن برداشت و اسطه جمع الجبرین و در یوزه گر طرکین بود چه بر نوح همان است
که از طرف انتری بخود کشد و هر اطراف خود کرد و و شاید قول من خود زبان حال نشان است قدری معروض
شده قدر گذشت حضرت علی رضوان الله علیه خواجه سائتخج بیدریغ خود کرد و داند اموال نشان را بکار اراج برند و نه
زن و فرزند نشان را بقصد تسری بزدان سپردند اول اگر و هم کفر نشان بدل بیزند تانی خدشته اسلام نشان
پیش روی نهید هر که تکفیر نشان رفت از کفرش باول است و بیکو چه بیست و هر که فتوی باسلام نشان داد و کفر
بی تانی است و بیکو چه زیبا آکندن سر سخن باید گفت و از نتیجه کلام اطلاع باید داد و حفظ اموال و رنگ دنا موس نشان
ثروه آن و رومندی محبت فی الله است که بلایا جهت ایمان نشان ضرورتیست قتل و قمع او نشان و تطهیر عالم
آب نشینیدن از آلائش وجود ناپاک نشان از آثار آن بغض فی الله است که خیال جهت کفر نشان لاهی منع ابتداء
باسلام هم ازین رواست و بی ماکلت و مشارب و عبادت و حضور جنازه هم ازین سواست مگر چون نیست
تکلیف باو نشان هم حرام بود و فرجه نشان هم نارد و باشد چه بچو ابتدا باسلام و ماکلت و مشارب و عبادت و
غسل جنازه بکار نکاح و جواز بیچ هم بران ماله محبت است که طالعی است عداوت و کینه بود و چنانکه بنا
همایج احوال و گرفتاری و عیال بهر استخدا هم بران بغض و عداوت است که خالی از صفار الفت و محبت باشد
و علی دعوی اول زیاد ازین چه باشد که در عقد نکاح ضرورت محبت زیاده از آنست که ماکلت و مشارب
ازین است چنانچه بدیهی است با اینهمه درباره نکاح با مخصوص ارشاد فرموده اند و من الله علی خلق کلهم نفعکم
از و اجابت کنند و ایها جعل بنیکم مودة و رحمة حصول تسکین از ملاقات با همی که مفاد است که است بی محبت و دوستی
نیاید و ارتباط ولی که مقدمه از جعل بنیکم الحرام است سوار اهل الفت و گری بپیوند و همین است که در بعضی
از ادویه که طهرانی و غیره محدثین از حضرت فاطمه زهرا رضی الله عنها روایت کرده اند بتقریح از نکاح با شیعه محبت
فرموده اند که از نظر بر صیغه مسأول تصنیف قاضی من الله پانی بی خواهند و انشا الله تعالی از روایت حدیث
مشارایه هم الحرام خواهد شد چون این نکته بگویند پیش نظر اهل فهم اینهم میویدا شده باشد که در پیچ شیعیان و غیر هم
نیز یکبار است و در تفصیل این اجمال نیست که زوج آنکه تحلیل است و در نتیجه حصول نعمت جمیل و طایر است
ازین کار و درستان خالص است نه کار دشمنان کس نمیداند که برادر را با برادر چه قدر ارتباط محبت است
لیکن با اینهمه اشتغال و ولی و در عداوت چه نقصان آنکه یکی را از دیگری نیرسد پس چون غرض از تائید عداوت

خواهند یافت آری درباره زنان که به زیارت قبور روند لغت خدا را حادث مرگ نیست بنا بر علیه زنان را از زیارت
محرور نیست پس از اجتماع حکم صریح کار اهل ایمان نیست که چون بگویند و از وجه لغت و مخالفت پرسند مگر بنظر
دور اندیشی رفتی از آنهم میگویم زیرا بخودی زنان و بی جبری نشان بر دو عیان است در صورتی که جازیت زنان اینست
در اوج مرگ هم شرک و بدعت بود و آخر کار شمشیر بودند و خوف و سببه تابی و مقراری و نوزاد و زاری بود و چنانچه ظاهر است
پس بطور مضبوط نفع دینی چندان نبود و نقصان دینی زیاد و از آن بر این موافق قاعده رعایت بلکه در آیت
فان تعلق و فیها انهم کثیر منافع للناس و انهم اکبر من انفسهم استاره بآن فرمود و اندک بی از زیارت و دروغ خالی
نشان بر کد باین وجه لغت بر او نشان کردند و از مردان اندیشمند کور و خوف معلوم شود و اجازت لایق نشان
بنظر آمد و چون حصول عبرت و تذکر موت امیدوار از اب نمودند و اسلام این بجزو شاید سربا به پیشانی
ناظران و موجب تیرانی انبار و زکار شود مگر چه کنیم منفعتی نیم و زسانان افتاد و در بر دارم آنچه رقم زوم بپاس
خاطر سامی رقم زوم و می ترسم مباد به تهمت مخالفت اکابر اهل سنت بنده را بوجوه انبار و زکار مجرم قرار داد
غوثا گفته و قیامت بر سرم بیاکنند فقط با عتقاد حسن فهم جناب ارسال کرده عرض میکنم که در ز اشبات مطالب
که جدید است مگر مطالب همان اند که پیش بیان گفته اند با اینهمه انهم هم آن است که حکم آنرا گفته اند که کالای بون
برش خاوندان خرافات را پس از مطالعه بالضرور و سپس فرمایند اگر خلاف امید مقبول نپذیرفتند عینیت اثر شود
تا هم ارسال ایشان اجماع بر درست بود و عینیت قبل نقل روان میکنم و اینهم است که بنده را نقل از تحریر جعل
و شواهد است و دیگر کسی نیست که کار فرامی او باشم فقط

بسم و در بیان کیفیت مباحثه مولوی حاج حسین شیمی اکبرنوی

احقر نیازمند آن محققانم خدمت بابرکت مخدوم و مطلع نیازمندان حکیم ضیاء الدین صاحب دام برکات است پس
از تقسیم مذهب عرض بردار است که در و دنا مذهب سامی عافیت فراج سامی معلوم شد عالم نیز فی الحال قرین خیر
است داری در اول سبدن تبلیغ از روزه شده بودم و دلویت باشد که گذشت هجوم استغفران و غلبه بر است
در سید و خیرت تشنگی چنان بیه تا هم می نمود که تا به ضبط هم نمی ماند اول روز پس از سینه شمشیر تشنگی
فرود شد و لویت دوم نیز تسبیح شده تا که آن شهر آخر کار از صبح روزه دوم از نوبت دوم علاج مسنون غسل
از آب تازید و بیکر کرده شد و انداختی به برکتی که علی شفا بخشد علم را اگر بپند این تقویت صبح نیست
اگر تا دم چمت بود و کار خویش که تا هم هم فرود و قهقهه با حوش و گفتگو با این جان قابل آن نیست که نصیحت

درین برچه کجرا که بخت من یاوه است و بلازمست میرسم را بم شرح آن افسانه خواهد نمود مگر مختصر عرض میکنم
 روزی بجهت عمار و درو مال و چاد چنانکه عادت من است بر کانیکه مولوی حاجدین صاحب لکنه ری شیی که در
 جواب منتی الکلام کتابی بمبسطه می باشد تصانیف افهام نوشته اند و بر علم شعیان و میان زمین آسمان
 نظیر ندارد و آناب وقت و بدر میر و بے نظیر اندر کوش بود و در فتم و بطور شعیان سلام علیکم بتبیین
 سلام عرض کردم و پس ازان عرض کردم که بنده چیکه را دلبوم احقر است شعیان و سنیان چنان مخلوط
 اند که رشته در رابطه قرابت طرفین را بطرفین محکم و مستحکم است ازین وجه اتفاق ملاقات بیشتر می افتد و
 آنیکه به قسم میان می آید تا آنکه که و یگانه گفتگوی ندی می نیز بر زبان می آید مگر چون در سنیان اهل
 علم کثرت اند و اینطرف نیز تاب جواب او شان نیست خیر تنازع بسیار است مگر در سئال زیاد و سنیان
 زبان خود را دراز میکنند طر ز اتفاقات گردش درین شهر افتاده ام با سماع قدوم ملازمان جناب بصیعت
 نیازمند سر و در نشاندنم که مطلب برآمد اگر محذورم توجه فرموده جواب آن اغراضات که سنیان را دین
 سائلانند است بزبان ارشاد فرمایند باشد که نقشش دلم گردد و بروقت بکار آید اولی این قدر ارشاد
 شود که فدک نام چه چیز است او شان بخنده زیر لبی فرمودند که کتب بمبسطه درین باب موجود اند و در آن
 کتب باید دید گفتیم که در این قدر جمعیت سامان کجا و باز اطمینان نمی که بی میان ملازمان جناب منصور است
 در دیدن کجا و با اینهمه بنده را سلیقه و استعداد علی چنان نیست مردمان این لقب را بنام من نروده اند و این
 حواله کتب از طرف شان و غدرند که از طرف من ازان سبب میان آمد که شخصه در آن جلسه از آشنایان
 احقر بود او بے ساختن بتخلیم برخاست و اهل مکان را از مولویت من خبر داد این خبر از و باو شان رسید
 مگر چون نام من گفته پس از استفسار خورشید چنین گفتیم با لجله او شان فرمودند فدک نام زمین است
 عرض کردم که ان زمین از کجا آمده بود و آیا ملازمان نبوی صلی الله علیه و سلم خریده بودند فرمودند نه
 بغنیمت آمده بود چون غنیمت بودنش غلط بود یا خود او شان را بچنین غلط معلوم بود یا بنده را جا بل
 ضمیمه بغرض آنکه این مرد جا بل فرق غنیمت و فی که فدک نیز از است چه خواهد نمید این چنین گفتند و قهر
 تخطیط او شان منتفی وقت نه بود گفتیم که فرمودن فدک هنوز مسموع نشده اگر غنیمت بودی لاجرم آن
 جسد و غرقه شل دیگر غرو است بنام زمین مهر که مشهور می شد بخواست گفتند که از انواع خیر بود باز
 پرسیدم که محذورم من فی چه چیز است بخواست نیز همین گفتند که غنیمت را گویند و من کردم که

مکتوب سوم در جواب شبه شیعیان

جہاں تک آپ کا عنایت خاصہ تو پہونچا بڑا افسوس یہ ہے کہ آپ اپنی کتب کے حوالہ اور صفحہ اور خط و قلم اور بار بار کائنات کے بار بار یہ مضمین میں آپ نے کسی اور جہی سے لکھوائی ہوئے جہاں اتنا لکھوایا ہوتا تھا اور بھی لکھواتا تھا آپ جانتے ہیں میں خود ہی علم نہیں اور یہاں کوئی ایسا ذی علم نہیں البتہ بعض بعض کتب بیان میں سرسلی میں اگر آپ نشان بھی لکھتے تو کیا انتہا نہ کہ کتب سے شہادت و مستثنائی نکال کر کسی عالم کی خدمت میں پہنچا اور اونی ہوا اب ملگنا اب فقط آپ کے اطمینان پر ہوا فی بیان بعض جہاں پر کتب میں موصوف کرنا ہون سنہی آیت قما بکت علیہم لیسما و لا یرضوا کا فہ منظرین کفار یعنی قوم فرعون کے حق میں ازل ہوئی ہے اس صورت میں اہل اسلام اس سے مستثنی ہوئے گی کیونکہ کفار کی تخصیص کس پر شمار ہے اہل اسلام پر آسمان و زمین و نور و حق میں ورنہ کفار ہی کی کیا خصوصیت رہی ہوگا آپ جانتی ہیں میک و بر عاصی و طبع گندگاروں کو کار سبھی طرح کے ہوتی ہیں اور یہ بھی فرقین کے نزدیک مسلم ہے کہ گنہگاروں کی حق میں ازیشہ غلاب و روف و دخول جنم ہی است و درین حدیث میں بھی اتنے کو اس آیت میں کیا علاوہ جو آپ نے کو دیکھی ہے پر شہاد لائے ہیں آیت سے تو یہ نہیں ثابت ہوتا کہ حق پر آسمان و زمین و رونی میں اور حدیث مذکور سے یہ ظاہر ہے کہ حضرت امام حسین رضی اللہ عنہ کی مصیبت پر رونی والی کے بھی غلاب ہوگا اور مجھ پر کیا جنت میں لائی واجب ہے کہ غلاب ہوگت کہ جنت میں بھی تو بکائی کی کیا تاثیر ہوئی یہ بات تو فقط ایمان پر ہی میسر ہو سکتی ہے آخر اہل ایمان فریقین کی نزدیک اگرچہ عاصی ہی کہیں نہ ہوں انجام کار جنت میں داخل ہونے کی بہتر و تہ تک و نور میں رہی ہوں ان کو اہل ایمان ہونے کی یہ آسمان و زمین کو

جنت نصیب ہوا کرتی تو ہم یوں ہی کہتی کہ اہل ایمان جنت میں جائیں یا بنجائیں پر رونے والے کو جنت ملنی چاہی اس صورت میں حضرات شیعہ کے جنتی ہونے میں اس قیاس پر ایک اطمینان ہو جاتی گو باقی قیاس کہ بن پر آسمان زمین روتی ہیں اونکی لئے جنت ضرور نہیں حضرت امام کے جنتی ہونے میں تامل رہتا یہ بات تو بلا لاہ مناسب آتی ہے لیکن اب ایک دو بات عقلی بھی سن لیجی گو وہ بھی تعلق تعلیمات سے خالی نہیں جناب عالی اعلیٰ درجہ کی رفاقت تو کسی کے ساتھ یہی کہ کسی بلا اپنی ذمہ داری یا اس کی سفارش کری یا اسکی عوض کچھ دیکر اس کو چھوڑانی یا اسکی مدد کر کے اس کو بچانی چاہئے آیتہ و انفقوا بالاحسنی نفس عن نفس شکیماً ولا یقبل منها شفاعة ولا یؤخذ منها عدل ولا ہم فیہ من کی طرف اشارہ ہے اور ادنیٰ درجہ کی رفاقت یہ ہے کہ اسکی معیبت کو دیکھ کر و پڑی اور اسکا ادنیٰ درجہ پر ہونا اس سے ظاہر ہے کہ کسی کار و ناک کو نافع نہیں سوا کی طرف اس آیت یعنی فہا بکت علیہم لسماء الارض میں اشارہ ہے مطلب یہ ہے کہ کفار معلومین کو اتنی ہی رفاقت نصیب ہوتی سوا اس کو کہ یہ تمنا زور غیبی سے کیا علاقہ ان اونی محرومی کا ذکر ہے اور حدیث میں بھی امام حسین رضی اللہ عنہ کی اہانت کے درجہ کی کامیابی کی طرف اشارہ ہے یعنی حضرت امام حسینؑ اسی ہیں کہ اونکی رونوالی بھی جنتی ہیں مطیع ہوں یا عاصی میں ہوں یا کافر کونیکہ حدیث میں تعلیم ہے چنانچہ ظاہر ہے علاوہ برین آپ کے مطلب کی یہ وجہ کچھ آتی ہے کہ اسکی ذمہ داری رونوالی جنتی ہو جاتی یعنی جب ادنیٰ ادنیٰ مسلمان کی مرنی پر رونوالی جنتی ہیں تو ایسی شری عالی مراتب کی مرثیہ پر رونوالی جنتی کیوں ہونگے مگر افسوس تو یہ ہے کہ آیت سے رونوالی کو یہ فضیلت ملے کچھ غیبی ہے کہ حضرت شیعہ سے پوچھی کہ اس حدیث کو اس آیت سے کیا علاقہ جو اس پر قیاس کیا جاتا ہے اپنی صاحب جمعی توشیعہ کی ایسی ہی خبر استدلال دیکھ کر اور بھی اس مذہب کی حقیقت کہلتی جاتی ہے خدا جانے آپ ایسی شہادتیں دیکھ کر کیوں ایسی دہوکوں میں آ جاتی ہیں باقی آپکا ارشاد کہ اہل سنت میں سے کسی کو یہ مذکور شہادتیں کو جائز سمجھتے ہیں اور اس کی موافق ذکر شہادتین بر فرعا شہادہ کیا کرتی ہیں اور بعض علماء جائز نہیں سمجھتے اور اس بنا پر اس ذکر کو منع کرتی ہیں سوا اگر یہ سچ ہے تو بجا نہیں اول ایک مثال عوش کرتا ہوں پہر مطلب اصلی پر آتا ہوں ایک ایک دوا اور ایک ایک غذا میں کی کئی تاثیر ہیں ہوتی ہیں اور کسی وجہ سے کسی مرض میں مفید اور کسی مرض میں مضر ہوتی ہے سوا اس بنا پر کسی مریض کو کوئی حبیب دس دوا کو بتلاتا ہے اور کسی مریض کو کوئی طبیب منع کرتا ہے ظاہر میں اسکو نشان سمجھتے

میں اور اہل غیر میں اس کو اختلاف رائے نہیں سمجھتے بلکہ اختلاف موضع استعمال سمجھتے
 ہیں جب یہ بات دین میں ہو گئی تو سنی جو عالم کو کہ شہادتین کرتے ہیں یا کو نہیں کرتے کیا ہے اولیٰ عرض
 ہوئی کہ سنیوں کو یہ معلوم ہو جائے کہ دین میں جانبداری اور جانبداری اور جنگی اور شہادت اور استقامت
 یا بی ایقیدہ اور زنا و زہدین نہ چاہئے حضرت امام مہام علیہ السلام نے نہ جان و مال کا لحاظ کیا نہ زون و فرزند کا
 خیال کیا نہ بہو کو بیاس کا در بیان کیا نہ اپنی بیگمی اور بے سروسامانی کا لحاظ کیا جان ناری میں پر راہ خدایوں
 کہیں گئی اور غیبتیں واقف اور اجاب کو قتل کروا یا پروین کو بٹانہ لگنے دیا اور جو صاحب منہ فراتے ہیں وہ اس
 وجہ سے حق فراتے ہیں کہ حضرت شیخ کی روز کی شکوہ و شکایت و زار و فریاد بی حیادسی اکثر عوام کی کان
 پر ہی ہوتی ہیں اور غیر روایات صحیحہ و عقیدہ کا اونکو سلیقہ نہیں اور نہ شکر سنی یا ہی انبیاء و اولیاء کی اونکو
 خبر نہیں قصہ ناموشی حضرت موسیٰ اور حضرت ہارون اور حضرت خضر حضرت موسیٰ علیہم السلام کے قصہ ان
 کے حق میں قرآن شریف میں ہے اور انکو اطلاع نہیں اس نئی یہ اندیشہ ہے کہ جو حکم فی دینی لوگ صحابہ کرام و ائمہ
 می کی معنی قرآن والا مال ہی اور انکی منفرد اور عالی مراتب ہوئی یہ اور خدا کی اور ہی راضی ہوئی پر
 شاید بدگن ہو کر اپنی طاقت و خراب کہ نہیں کہ خدا کی روستوں ہی دینی موسیٰ تو یہ خدا ہی کی ہوگی
 بالکل یہ اختلاف علماء کہ ایک کو کہ شہادتین کو روا کرتا ہے اور ایک نا جائز سمجھتا ہے اختلاف رائے نہیں
 جو آپ یوں پرچین کر کہ کسی طرف ہی اختلاف اراضی کی باعث یہ اختلاف علاج و پیر میری میں دونوں
 کی ساتھ ہوں اور دونوں کو حق سمجھتا ہوں پر فریاد خانی اور زہد اور سوز کا الایہ اور مال اور رخصت
 و عقل میں آدمی اور نقل پر سلطان ہو نقل کا حال تو یہ ہے کہ قرآن شریف میں جہاں جہاں ہے
 قرآن قرآن ہی اپنی حیالات کو زیادہ مغیر کہی تو پھر سب گنجائش ہی اور عقل کی یہ کیفیت کہ تمام ہلال
 کی داخل اور سب جہر و نیکی بانی کو اخلاق حمیدہ اور احوال پسندیدہ میں ہی سمجھتے ہیں اور خیر و فخر کو
 ہر کوئی تار و کھم سمجھتا ہے اور گائی اور الایہ کو کوئی صاحب عقل بخیر عبادات اور لائق بشارات
 نہیں کہ ہر سنا علاوہ ہرین آپ کہی کیفیت غازی شیعہ رام بیلا کے سانک سی کس بات
 میں کم سے ہر کس ہر سے چند دن کو برا اور اپنے آپ کو بلا کہہ سکتے ہیں اب میں آپ سے
 پوچھتا ہوں کہ آپ نقل و عقل کو صحیح سمجھتے ہیں یا اپنے ان خیالات کو جو بالبدرا ہر نقل
 و عقل کے خلاف ہیں اور اب ان میں سے کسی سے کیا ہے یا ان میں سے کسی سے کیا ہے یا ان میں سے کسی سے کیا ہے

اعلیٰ بذالقیاس حدیث میں لکھے کہ آپ صلی اللہ علیہ وسلم نے فرمایا کہ میں باایات مجھ سے تھکا ہوا ہوں اور اب انہیں سے
 کھانکے ساتھ ہیں اور اسکے ساتھ ہی گزارش ہے کہ حدیث میں کی تو عام ہے کافر و مومن کی یکساں
 تخصیص نہیں اسلئے یہ پاس واجب التسلیم ہے کہ اگر حدیث مذکور صحیح ہے تو وہ کافریہ ہے
 مصائب شہادت حضرت امام حسین رضی اللہ عنہ پر روئے چنانچہ اکثر فقیہ القلم کسی مذہب کے کیوں نہ ہوں
 ایسی واقعات کو مستحکم روایتی میں یقیناً جنتی ہوں کیونکہ یہ صیبت تو بہت ہے چنانچہ اسی پر گریہ سنگ
 کی مصیبت کی سانگ پر مہولی میں مسلمان تک روئی تھی اور آیات قرآنی اس امر پر شاہد ہیں کہ کفار
 کی سبیل محفوظ نہ ہو سکے سو اب فرمائی کہ آپ اپنی اس حدیث مخالف قرآنی کی ساتھ ہیں یا قرآن کی نسبتاً
 اور ان میں سے کسی کو آپ صلی اللہ علیہ وسلم نے بھیجی ہیں اور کو باطل بلکہ آپ کی فہم و انصاف سے یہ امید ہی کہ قرآن کے
 وہ قابلین روایت مذکورہ کو غلط سمجھ کر اپنی خیال سی تو بکرین گی اور مذہب حق کو اختیار فرما دیں گے باقی
 رہا حضرت امام باقر علیہ السلام کی شہادت پر خوش ہونا اس سے یہ نتیجہ نکالنا کہ حضرت امام سی عداوت سے آپ کی فہم
 و ایمان سے بعید ہی کون نہیں جانتا کہ حضرت امام حسین رضی اللہ عنہما بلکہ تمام اہل بیت کو اس سے اپنا
 بیٹا سمجھتے ہیں اور ان کی نسبت کو مذہب شریف و مقدس ہے ان کے لئے قرآن و احادیث و فضائل ہی مایل
 سنت کی تمام کتب احادیث و بھری ہوئی ہیں ان کی یہاں طرفہ کے تمام سلاسل و ادوں سے متعلق ہیں
 اور پر یہی نہیں کہ مثل انما علی اجتہاد و یہ اس میں کسی خلاف ہو سکتی سبب اس عقدا اور اس محبت میں
 متفق ہیں کیوں کہ ان کا لیفہ مصائب وقت شہادت بمقابلہ ادوں راختون کی جو موافق و متعاذ ہیں
 سنت حضرت امام بہام علیہ السلام کو حجت میں میرانی ایسی نسبت رکھتی ہیں جو تکلیف بیشتر ہے ایما
 یہ کہ جو ذوال مرطن جانکر اسکے بعد میرانی ہے بلکہ اس سے ہی کم سوال محبت تو بیشک اس
 راحت سے خوش ہوں گے اور بیشتر کا کیونچال ہی ہو گا اور اگر ایسی ہفت میں اس تکلیف کے کثرت
 بیشتر فساد کو یاد کر کے غل جائے اور حجت موجودہ پر خوش ہو تو اہل عقل تو اس کو دشمن سنت
 خدا محبت کی دوست نہ سمجھیں گے غرض اب اگر اپنی بیانی میں اس وقت میں یعنی کتب اہل سنت کی حوالہ
 دوبارہ فرحت ایام شہادت میں اپنی صحیح تہلای میں تو یہ جانتا ہوں اپنی اہل سنت کی محبت اور فہم ان کے
 کی عداوت اور غلطی کا قرار دالو اس زمانہ سے یہ بات صحت و انتہا میں باقی ہے اگر آپ بہت حد تک
 ایمانی اپنی نفس مال کو لکھا ہی تھا تو یہی کہ ایک اور ایسی بات کی طرف اشارہ کرنا کہ اگر کسی کو حق پر ایمان نہ ہو

حضرت امام ہی کا قصور سمجھتی ہیں یا نیرید کو بی قصور خیال کرتی ہیں مگر یہ بھی تو آپ ہی قہم والہ صاف سے بہت ہی بعید ہی دین کی بحث نہیں ایسی بچ اور پوچ باتیں اور مٹھکا اطفال لال کا پیش کرنا اہل فہم اور اہل الفہم کا کام نہیں مگر جب آپ بی کسی نہ کسی تو مجھ ہی ہی بی جواب دی نہیں رہا جاتا سنیے اگر کسی شخص کی دادا کی تلوار بعد وفات اوسکی دادا کی کوئی شخص کھلیج چین کر اوس شخص کو یعنی پوتی کو قتل کر دی تو یہ کہنا تو صحیح کہ وہ شخص اپنی دادا کی تلوار سی مانا گیا پر توڑی عقل والا بھی اس سے پر نہیں سمجھتا کہ مقتول قصور وار ہی یا قاتل مقصور اس مثال سی آپ مطلب کمترین خود سمجھ گئی ہوگی یہ برخض فرید توضیح میں ہی عرض کئے دیتا ہوں کہ اہل اسلام میں حکومت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کو نصیب ہوئی اوسکی بعد ہی حکومت اور دینی مانتوں میں تو بنو بیت اتی رہی کسی نی بوجہ تحقیقات نی اور کسی نی ناحق دہالی سوزید بالائتفاق وقت اعلان منق و مقرر مستحق اوس کا نہ تھا بلکہ غاصب تھا ان پہلی پہلی یقیناً غاصب نہیں کہتی تھی مگر پھر بادا باو وہ حکومت اصل میں رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کی تھی اور اوس حکومت کی زور سی حضرت امام حسینؑ شہید ہوئی اس صورت میں یہ تو صحیح کہ قتل نہیں جہد پر یہ غلط کہ وہ قصور وار تھی اور نیرید بی قصور مان اگر نیرید کمالات نبوی سی مستفید ہوتا اور حضرت امام حسین رضی اللہ عنہ ان کمالات سی بی بہرہ تو یہ ہی امکان تھا کہ جیسی اوستادوں اور پیروں کی جانشین وہ لوگ ہوتے ہیں جو ان کا سا کمال رکھتے ہوں اگرچہ اجنبی ہوں اور ولادنا خلف نہیں ہوتی ایسی ہی نیرید کو سختی اور حضرت امام کو محروم کہتی ہیں کیونکہ خلافت انبیاء وراثت کمالات نبوی مثل مال نسبت پر نہیں پر کون نہیں جانتا کہ یہاں یہ بھی صورت نہیں فقط

مکتوب چہارم در جواب بعض شہادتین

سدا با غایت مرقا قاسم علی بیگ صاحب سلمہ اللہ تعالیٰ مکترین خلافت محمد قاسم بعد سلام سندو اسلام عرض پرداز است غایت نامہ سدا با غایت کشفیہا شد سدا با غایت کہ زیر قلم کشیدہ اند یہاں سوالات زیر تذکرہ حضرت شیعہ ماصدا با غایت دندان شکن آہنا از طرف مستیان اندر کردہ شد مذکور فرین بیانی ایشان کہ جواب الجواب راجع است و با دہان صدائی خوش ورد زبان این بدان ماند کہ ناتوان جیباہ سدا با غایت و ششام از پہلو امان ذوالقہ مشقت گران بخشند و لقمہ طیانچہ و کفش بخورند و باز جہان رخنامہ بر بند نظر برین دلم نیواست کہ بجواب سچ سوالات قلم را بسایم اوقات را ضایع

بنام که چون از ان عنایت فرمایند این اولین عنایت است اگر جواب تا بر نرسد که کم این است و اصل است
که موجب استفسار کیفیت ذوالفقار اگر می تواند شد همین افسانه ای که در راز کار اند که شیعیان
به نسبت آن ترشید و اند و مردمان ساده لوح را به تلاوت آن و در خط استجاب می اندازد و در
چنانکه از دیگر شیعیان متعلقه حضرت سید آل عباس علیه السلام ازین مسم حاجت استفسار می افتاد و بقدر
امتیاز این اهل ذوالفقار که از شیعیان بگوش عوام رسیده باشند سر اسر غلط از اصل حقیقت
ان فقط بقدر باید فهمید که پس از وفات حضرت سرور کائنات علیه افضل الصلوة و استیانت چون
در اصل از جم غفیر صحابه کرام صلی الله علیه و سلم حضرت ابو بکر صدیق رضی الله عنه دست ایل محبت گرفته اند نظام
همام خلافت و نگه داری سببه المال و اوقات فرعون منصب خود داشتند لیکن حضرت سرور کائنات
علیه افضل الصلوة و استیانت بطاقت آنکه حضرت ابو بکر را جانشین خود نموده بود و در هر دو مورد او نشان
سیره که در واقعیت فرموده تا پس از وفات حضرت نشان حضرت علی علیه السلام علیانی پیش پا سه
شان نشود و میاد و بوجهی از حقیقت مال باقی بر دهن بود آن بطور دیگر اشکال آن کنند و بقدر
اینجه هم اگر فرموده بودی حضرت صدیق فرموده یعنی ارشاد در وقت انوریت ما را نگاه معذرت
مطلب این جمله اینست که با بوجیهات انبی بودن مورث و از نشان نفعی انیم شد هر چه بگذشت و عیال انهم
صدق باشند زیارت یعنی برادر خدا بر کرامت سبب دانند و بنظر بدین حضرت ابو بکر صدیق آراضی را بر
نمان و فقط ایل بیت و از و اوج گذشتند و شیعیانی مشغول را بطور تبرک تقیم فرمودند چند اشیا بر جگه حضرت
علی امیر المومنین کرم الله وجهه آمدند بجهت آن شمشیر هم بود که نامش ذوالفقار شهید است و برید نش تا
حضرت امام زین العابدین رضی الله عنه از کتب احادیث نقل غالب معلوم میشود پس از وفات حضرت
شان نماندیم بهرست که اختار مگر آنکه چنانکه بعضی صحابه بفرض تبرک سدال آن کرده بودند حضرت امام
حواله نشان فرموده باشند و الله اعلم بنیت انچه که در کتب مقبره خواهد بود و صدای این هر چه گفته اند یا می
گویند به بی اصل می نماید و صحابه را نشانه شهادت و احادیث صحیح زبان فیض ترجمان حضرت سرور کائنات
و جان علیه و علی اله و السلام نشان از حقیقت شده بود و در باز چه حاجت که از دیگری او را نشان است
دارند از هر برین جناب باری عزیم در قرآن عمید در مقامات کثیره و جلوه کار گذاری و جانشینان
شان داد و در شان داده است و سواي بعضی نشان از ایل بیت علیهم السلام این شرف معبر نماید که

کوشش فیهامی دیگر از دیگران ممتاز باشند و تصور خیال احدی از اهل اسلام نمیتواند آنکه صحابه مخصوصا
صحابه ثلثه محتاج شفاعت اهل بیت باشند اینهمه خیالات و ادبیه از تعقیفات تفصیله اند که از قرآن و حدیث
بجای نماند و پیروی عقل ناسانی خویش از چاهای بجاپی می افتند و در سوره توبه ارشاد است الذین امنوا و
حاجروا و جاهدوا فی سبیل اللہ با ما ملکم و نفوسکم عظم درجه عند اللہ و اللکم حکم العاقرون پیشتر هم رحمت منده
رضوان و رحمت هم فیما نفیم غالدین فیما ابدان اللہ عنده اجر عظیم نشان کلمات از جافلی پیر سیده معنی
این آیات در قرآن ترجمه طالع فرماید و خیال فرماید که چه قدر مدح و ثنا صحابه مهاجرین که راس و رئیس
و نبر اول ایشان اصحاب ثلثه اند جناب کبریا کی زبان خود فرمودند و چه قدر و عده ای رضا و رحمت و رحمت
با ایشان فرموده اند پس نفی و عده هم اگر حاجت شفاعت اهل بیت است حاصل این وعده آن
باشد که معاذ اللہ قول و قرار و عهد و پیمان را اعتباری نیست یا آنکه قدرت اهل بیت از قدرت خدا هم
رو جزا غالب باشد و بدین سبب اصحاب ثلثه را ضرورت شفاعت اهل بیت اقتضی نمود با اللہ من امتثال بند
اعتقاد الباطل و بوجوه قدرت و شتبار آیات مدح صحابه بر یک اینها گفتا کردم و رند اگر همه از سبب صحفه کم
و قری طولانی گردد حق تلفی حضرت سیده النساء علیها السلام و سقته متصور بود که حضرت رسول تعظیم
صلی اللہ علیہ وسلم را مرده بجان تصور کنند و حیات البنی شمارند و خود را مسلمان میدانند که این قسم خیالات
پس از اشتبار سندی حیات حضرت البنی صلی اللہ علیہ وسلم کار کسانیت که بقدر حضرت سرور عالم
صلی اللہ علیہ وسلم اعتقاد ندارند حضرت شیعہ را بد اعتقادی بزرگان تا بدینجا رسانید که اعتقاد حضرت
سرور عالم را هم صلی اللہ علیہ وسلم از دست دادند با جمله حضرت رسول تعظیم صلی اللہ علیہ وسلم نه
زنده اند و آنهم بهمان جسمی که درین عالم نور دیده اهل اسلام بودند آنکه بطور شهادت این جسم را بگذراند
و پیران خیمه و گراز اجسام حیات زنده شدند اکنون حاجت سرور کائنات صلی اللہ علیہ وسلم با وجود
عوض موت چنان باشد که آب گرم هم گرم است و هم سرد و اگر سردی بود آتش را نیکست زوال
گرمی آتش بخیر سردی متصور نیست اضداد را بجز اضداد چیز دیگری نمی کنند و کشتن آتش بدین است که حرارتش
معوم شود و لقیه اجتماع موت و حیات موجب تردد و تسلیم بوجه تضاد موت و حیات نشود اجتماع اضداد
آن وقت متعین است که هر دو اصلی باشند یا هر دو مستعارند اینک بکفند اصلی و خانه زاده باشند و دیگر
خارجی مستعار چنانکه برودت آب اصلی و خانه زاده است از دیگر نماند و حرارت آن خارجی

طرف کدام خواهد بود و الا گفته ناخوشی حضرت زهرا از حضرت صدیق اکبر و در زبان حضرت امیرالمومنین
سهم از همین تقریر باید گرفت یعنی این ناخوشی اگر چه بود به روایتی که حضرت صدیق اکبر تر که غوی را مصلی
اللهم علیه وسلم چرا با ایشان حال نکردند بطور شیعیان و فراموشی که درین ناخوشی تفسیر بجانب حضرت زهرا
رضی الله عنهما عاید خواهد شد بجانب حضرت صدیق اکبر استیذان جوایش است که پس از سوالی برایش و
استماع جواب چون حضرت زهرا رضی الله عنهما بخانه خود در غم بدر پیوستند آن که شهادت صدیقی
که رسول قدیمی بود و در گذر دید بهنگامان همین دانسته که این خانه نشین بهمان سرخ است
که از حضرت صدیق بدل نشست جانش و کلام آن سرخ پدر بود و در این سرخ مال اینچنین بزرگان را
مال چو عزیز باشد که جان در فراق او گاهند نقطه مال حلال و طریقه میراث را طریق کسب بی شبهه نموده
طلب فرموده بودند تا فردا بر وجه ضرورت رزق حلال دریا دگاری پدر بزرگوار چربی پیش نیاید
و این غلط فکری دیگران بدان ماند که حضرت موسی علیه السلام حقیقت کار حضرت خضر را نفی
زبان این کشاوند و الله جل جلاله شکیانکه از خود چنانچه در سوره کهف به تفصیل موجود است
و حدیث من گفت مولاه علی و لاه سلم مکر موسی را اصل بچو ولی استی دوست آید و در لفظ
از یک مصدر دارند و یک معنی دارند و پیدا است که ولی الله و اولیاء الله را که ولی و اولیای
گویند مراد از آن دوست خدام و دوستان خدا می باشد و آنکه ولی و اولیای بعضی حاکم و حکام
باشد و مراد آن بود که ولی حاکم بر خدا باشد و اولیای حاکم خدا باشند و زیاده و تفریق میان
مطلب است که در آخرین حدیث اینهم ارشاد است اللهم و آل من و آله و عا و من عا و بعضی
این جمله است که بار خدایا دوست خویش گردان آنرا که بر علی دوستی کند و عداوت کن با یکدیگر
عداوت کند اگر طلب شیعیان مراد حدیث بودی هر چه جمله مذکوره در ظهور میدهد که حکومت کن بر
کسی که حکومت کند بر علی علاوه برین تعداد این ارشاد نیست که حضرت مسعود در عالم صلوات الله علیه
و سلم حضرت علی را بجای فرستاده بودند و همسایران از ایشان را بعضی کار را آورده و بنگار
و در حضرت مسعود در عالم صلوات الله علیه و سلم رسا نیزند چون شکایتی که این بود چنانچه
و نماند شناسی حضرت علی بود و حضرت مسعود در عالم صلوات الله علیه و سلم فرمودند من گشت و نه علی
مولاه یعنی هر که من محبوب او باشم علی نیز محبوب او باشد این ارشاد است از دل هر شیعیان

و مستعار است یعنی آتش را و مستعار داده همچنین حیات حضرت سرور عالم را صلی الله علیه و سلم اصلی باید پدید
 و صوت را عارضی و مستعار خیال باید کرد و اندرین صورت صورت میراث چه باشد میراث در مال کسانست
 باشد که بپایان این عالم پروازند و چون باین سبب باین ابدان تعلق نماند که بمال و اسباب و از و راجع
 که از تعلقات این ابدان است هم تعلق نماند و این بدان ماند که چون اسب سقط شود و نگاه دواند
 از باز آردند اسب مادر گزافه می کشی و بر روی آن میگذرانند بلکه گاه و داد فروشان بخانه دیگران
 برسد و اسب مادر گزافه پیش اسپان دیگر گذرانند و تا وقتی که اسب هلاک نشد هم ضرورت گاه و داد داشته باشد
 و هم کار وانی اسب مادر گزافه و دیگر چون حضرت سرور عالم را صلی الله علیه و سلم هنوز بهمان جسم
 بسیار تعلق است که بود حیات نشان همان حیات باشد که بود بدین سبب ناموال نشان میراث
 رفته از و راجع نشان را اجازت نکاح بدگران میسر آید ازینجاست که نکاح از و راجع مهرات با دیگران
 حرام شد مگر چون نکاح باین وجه ممنوع باشد گنجایش میراث از کجا بدست آید آری حضرت سیده انس
 را اول از کیفیت حیات حضرت سرور کائنات اطلاع نمود علاوه از آن حدیثی که پدر بزرگوار که دل
 دیگران هم از آن مسدود شده بود و حواس یکسره به چندی بتاریخ بر دس از اطلاع حقیقت حال
 لب بطلب نداشتند و ندانیدند و خود نمیشدند و هم اطلاع کردند حضرت سرور عالم صلی الله علیه و سلم حضرت
 زهرا علیها السلام را با وجود اطلاع کردند حضرت صدیق رضی الله عنه نیست که حضرت صدیق بمنزله
 او کارکن و محصل بود و نیز سچو واقعات همین کسان از اطلاع ضرورت تا حاصل بدست آرند و باطل معرفت
 سپارند و همچنین کار نشان پرده نشین غفلت گزین خصوصاً پیغمبره انصار علیها السلام نه میدانست
 که زنان جاگیر داران اشرف میباشند که این غله از کدام زمین است و آن از کدام البته نوکران
 تحمیل و ملازمان اینکار را عشا یک یک داده معلوم باشند و الحاصل بطور کشیدگان نه حضرت صدیق
 اکبر مورد اعتراض اند و حضرت زهرا آری بطور شیعیان بود و غله حیات نبوی صلی الله علیه و سلم
 و سلم حضرت صدیق اکبر سبکدوش و بری از ایشانند و حضرت سیده انصار را هنوز فکر جابدهی
 سوال بجا در سر است چه نیز و شیعیان حضرت سیده انصار را جمله علوم ازل و ابد حاصل بودند
 جانی تعجب است باین همه همه دانی از حیات نبوی صلی الله علیه و سلم خبر باشند بلکه نمیدانند
 از این خصوصیت سوال میراث دیده و دانسته کرده باشند و میدانی که اندرین صورت حق تعلق از

نایل شد و همگنان از معلوم شد که محبت حضرت علی رضی الله عنه محبت حضرت سرور عالم صلی الله علیه و سلم
 لازم است و این امر عین موافقی عقل است محبت پیرزادگان و استادگان محبت پیروستان و لازم
 است حضرت علی بنی هاشم فرزند بود محبت او شان عین محبت حضرت سرور عالم باشد صلی الله علیه و سلم
 خلافت و جانشینی پیرزادگان ضروری نیست این امر بوطاقت نیست بلکه علم و کمال فخری
 دارد و هر که درین امر گوی سبقت رفته باشد همان سخی خلافت او ستاد پیرو بود و اگر شیعیان قصه خلافت
 بنی راهیله الله علیه و سلم بقصد و بجهت سلاطین دنیا قیاس نموده حضرت علی را ترجیح میدهند و نمیدانند
 که اگر بغرض محال دین را بدینا قیاس توان کرد تا هم حضرت علی رضی الله عنه اگر بودند بر بنی چهارم بودند
 اول حضرت فاطمه سخی خلافت بودند دوم حضرت حسن سوم حضرت حسین رضی الله عنهم بهر حال سنیان اگر
 حضرت علی را بر بنی چهارم داشتند بجای خود داشتند آری انقدر خطا کردند که اول از ایشان اصحاب ثلثه
 را برداشتند تا نسبت بحضرت علی هم برسد و نه اگر اول بحضرت سیده النساء داده باز با و لا ایشان پیروی
 رسیدن خلافت با حضرت علی معلوم میشد مگر از دل شیعیان باید پرسید که این خطا از صدها اب اولی است
 و آنچه بحواله امام غزالی ارقام شده همه فقرات شیعه بنماید تا قبل از غایت نامه جناب کتاب سیر
 العالمین نام در صفات حضرت امام غزالی نشینده ایم آری انقدر یقینی است که عادت شیعیان
 چنان افتاده که بسیاری از خرافات خود را بنام اکابر اهل سنت میزنند مگر ازین انکار فرود آمده
 عرض میکنم که اگر بغرض بغرض محال امام غزالی کتابی بنام سیر العالمین تصنیف کرده در آن کتاب هیچ مضامین
 درج کرده اند باز شیعیان از چه سود و سنیان را چه نقصان نزد اهل سنت امام غزالی هیچ اسم شیعیان
 معصوم از خطا و فقرات الطاعت نبودند اگر در یک مسند بوجه لا علی یا بوجه غلطی فهم خلافت قرآن و حدیث
 بر صحابین زدند ازین بیش چه باشد که خطا کردند و شیعی شدند حضرت شیعیان را مبارکباد و ایشان را بر سر
 نشانند سنیان را جانی ریخ و تاسف نیست در نه سبب اهل سنت و الجماعت بلکه با مثل و فضل ایشان
 موجود اند مگر شیعیان فکر آنچه خود هم باید کرد که ایشان همه سنی خوانند و شد کتابی از کتب حدیث شیعه نیست
 که مدح صحابه مخصوصا اصحاب ثلثه از حضرت اسماء در آن منقول است و اگر قدری نگاه را با لا کتم قرآن مجید
 از اهل تا آخر بمدح صحابه پرست و در آیه یوم لا تخیر الله ابنی و الذین آمنوا معه همه صحابه را از رسوائی
 آخرت ماست فرموده اند برین صورت اگر صحابه صد یک خطا چه رنگب حدیث را گناه شده

۱۹
 شدہ باشند جب تک کہ خدا تعالیٰ ہم نہ پسے نماند و اگر بنور در ایمان صحابہ ترویج است و نظر میں
 در زمرہ الدین و صلوات اللہ علیہم اجمعین شمارند جو انش از غور و جہد بایستند کہ او نشان یحییٰ بن اسماعیل
 است بیت المقدس حضرت علی رضی اللہ عنہ خوانند گفت اب حضرت عمر رضی اللہ عنہ کی قرآن یاد نہ ہوئی
 ات منہی عیب کر نیکو تر چاہیے پس زمانہ میں حضرت عمر رضی اللہ عنہ کو قرآن یاد نہ تھا اور زمانہ میں حضرت
 علی رضی اللہ عنہ بلکہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کو یاد نہ تھا یعنی قرآن شریف مثل توراۃ ایک دفعہ نازل
 نہیں ہوا تیس برس میں نازل ہوا ہی بخدا ان تیس برس کی تیرہ برس تو رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
 و سلم کہ مظلومین و غنی و فوری اور دس برس مدینہ منورہ میں عروہ بعد ایتہ رسبے سورہ بقرہ انہیں دس
 برس میں نازل ہوئی اس سے پہلے نہیں نازل ہوئی تھی شیخ کو تو معلوم ہو گا اور معلوم ہوتا تو یہ اعتراض
 ہی کیونکہ تیس برس میں معلوم ہی کہ سورہ بقرہ مدینہ میں نازل ہوئی ہے دلیل مطلوب ہی تو سنہی اول تو
 سورہ بقرہ انہیں مدینہ لکھا ہوا ہوتا ہے اعتبار نہ تو دیکھ لیں دوسری احکام ہوا اور احکام حج اور
 احکام رمضان کے و تین و چوبیس اہل بیت میں کہ ہوا مدینہ طہان کی روزی اور حج مدینہ میں فرض
 ہوئی ہیں کہ شریفین فرض ہیں ہر کسی اور حضرت عمر رضی اللہ عنہ نے جہاد کی قربانی کی تو رسول اللہ
 صلی اللہ علیہ وسلم کی رو بروی ہی اب کوئی صاحب حضرت شیبہ سی پوچھے کہ بارہ برس کیوں کر ہو سکتے
 ہیں علاوہ برین قرآن شریف کا یاد نہ ہونا عیب ہو گا تو حضرت شیبہ کے ڈوبنے کے لئے کون سا مال
 آجکا یہ بات اگر واقعی تھی تو شیخ کو غلام حضرت فاروق بن جانا چاہئے کہ شیخوں کو مومن و کسان
 کو جگہ رکھ لی مگر جس کو دینی درجہ کی عقل ہو گی تو وہ بھی سمجھ لے گا کہ شیخوں کا قرآن کے یاد کر نہ سہیں
 و احترام کہ ہزار حافظ ہر جا موجود ہیں حضرت عمر رضی اللہ عنہ کا اتباع تو ہی شیخوں کو اگر قرآن یاد نہ ہو
 کی تہمت لگانا ہی تھی تو حضرت اہل بیت علیہم السلام کی ذرہ لگانی ہی ظاہرین لوگ شیخوں کی محرم و نسبت
 قرآن شریف و دیگر خیال شاید کہ شیخ شیخوں میں یہ عروہ می اوہن میں کی بدولت آئی ہی ہوا ہو سکے
 پیشوا ہی نسبت شیبہ با ابو شہادہ و ابو شہادہ نارس کی بی بی تھیں حضرت عمر رضی اللہ عنہ کی پانہ میں نسبت
 میں عمر بن ابی اسد رضی اللہ عنہ فی حضرت امام حسین رضی اللہ عنہ کی حوالہ کر دیا تھا اور دوا و دوا
 بہترین تین ایک ماہ یا تو ایک چھ ماہ یا تو ان میں ہی ایک تو حضرت محمد بن ابی بکر کو دیدی تھی و ایک عبد اللہ بن
 ابی بکر کی گھر کی عروہ تو ان کا کچھ نہ ہونے ہوا ان کا کچھ نہ ہونے ہوا ان کی بی بی تھی

عدم اسباب عجیب و حیران بخوبین مفهوم مورد تحقیق است معلوم الوجود البته مبادی اش قابل گذشت
 می پردازم بر تحقیق این مفهوم افکار روحانی از جسم محضی اول میباید پس اتمان بمقابل اشش و ازلی
 و میراثی از جانی میباید که در خرابی تحقق منافقه بیک حاشیه بر سر آید باقی ماند ضرورت افکار روح
 جسم آن نیز قابل گفتن است روح نبات خود را مال و ازواج متغنی است بواسطه خاطر این جسم محضی
 داعیه طلب ال از ازواج جسمی نه مال را همچو گاه و دانه اسپ می باید پنداشت چنانکه سوار بذات خود
 ضرورت گاه و دانه ندارد و بغرض ضرورت اسپ فکر آن می کند همچنان روح که بمقابل این روح محضی
 سوار است و او مرکب آن بغرض این جسم و طلب این اسوال آید و خود می ریزد و ازواج را بمنزل مزع
 علم شجر جسمانی که همواره در نشو و نماست باید فهمید نساکم حرث الکم دلیل این دعوی است و ظاهر است
 که در رحم زنان تخم جسم انسانی نطفه بنا ده میشود که جزو جسمانی است که آخر کار پس از انقلاب های
 معلوم رنگ و روی و دیگر می برآرد و تخم روح چنانکه ظاهر است پس تا وقتی که این سوار را علاقه قبض و
 تصرف باین مرکب و این شجر است باین گاه و دانه در این مزراع هم سر و کارش باقی است و چارم اینکه
 حیات و موت بدلیل خلق الموت و الحیوة وجودی اند نه عددی و نه مخلوقه را بر نمی تافت مگر چون این
 دو وصف وجودی مبتدع و دیگر اوصاف وجودیه لا جرم بدو قسم منقسم خواهند شد یکی اصلی و خانه زاو که
 از ابروی اصطلاح اهل معقول ذاتیه باید گفت و دوم اوصاف خارجییه و مستعار که حسب اصطلاح
 اهل معقول اوصاف عرضیه میباید فهمید چه اخصار اوصاف درین دو قسم عقلی است و ظاهر است که اوصاف
 اصلی قابل زوال نباشند و اگر باشند همین اوصاف خارجییه باشند و از آفتاب همواره بیک حال است
 و این فرق کسوف و عدم کسوف است را و زیر پرده ابر و انکشاف آن است چنانچه بر ما بران
 علم بنیت پوشیده نباشد همچنان حیات انبیاء را و موت آن کیش را که در جزا بین الحیث و الاموات
 هیچ کرده خواهد شد ذاتی باید دانست و حیات و موت دیگران را خارجی و عرضی و این فرق را از ابوة
 روحانی انبیاء علیهم السلام که از جمله انبی اولی با المؤمنین من انفسهم و از واجباتها هم ما خود است باید
 دریافت چرا موتیه ازواج مطهرات رضوان الله علیهم موقوف بر ابوة نبوی است صلوات الله علیه و سلم
 و ابوة جسمانی آنحضرت صلوات الله علیه و سلم به نسبت مسلمانان است و حرمه معلوم ناچار با ابوة روحانی
 متراف لازم آید و ظاهر است که در احوال این قسم غایبه و منفعت و فعل و انفعال که موقوف بر آلات

و حال معلوم است متصور نیست بجز آنکه این ارواح انبیاء علیهم السلام در ارواح امتداد یافته و مجرای روحانی
آنهاست و قیود قطعات نورانی باشد که در معرفت با وجود و بوجوب و جلالی نباشد هیچ این ابوابه نمیتوان کرد
آری به این طور که هر فرض شد این تاثیر و تاثیر را که اصل ابوابه است برست توان آورد و دلیل این دعوی که اصل
ابوابه تاثیر و تاثیر است این است که تولد را به پیدا شدن تعبیر میکنند و ظاهر است که تاثیر همین پیدا کردن
آثار است و تاثیر همین پیدا شدن آثار که اگر آنکه موثر باشد مخزن و منبع آثار باشد و آنکه تاثیر و تاثیر آن آثار
آنچه برین نسبت حیات ارواح انبیاء علیهم السلام اعتراف اهل تشیع بر نسبت حیات دیگران از خارج جازم آورد و این
واجب است که در حیات ارواح انبیاء علیهم السلام با دوام الارواح ممکن از و ال غیبه و حیات ارواح دیگران از و ال
باینکه در حال میان است که با اهل بیابین ارواح و اجسام چه قسم است فاعلی یا مفعولی یا انفعالی مگر کسی دانست که
حیثیت حیات از جانب ارواح فعلی است و از جانب اجسام انفعالی چنانکه از جانب شمس و قمر حیثیت از فعل است و
جانب اثرش و سوا انفعالی گویند ارواح باین حیثیت متقابلند و دیگر ارواح خود چنان متفعل استند که قمر
یا وجود فعل معلوم نیست ازین و سوا ابوابه است و شمس خود متفعل است و القصد حیات اجسام خارجی مستقار
از حیات ارواح چنان مستفاد است که نور از نور شمس و قمر مستفاد است و اگر درین اعداد تاثیر
مقصود بالذات همین اجسام نیست بلکه همه در اعمال مقصود است چنانکه ظاهر است و هم لام علیه السلام
آنکه شمس هملا که متفعلی بخلق الموت و الحیوة است بران دال و این طرف اینها ملقت الحین و الانس الا
بصدور ازین طرف شمس و جراین اشاره اشیت که معنی عبارت عمل است نه علم و در شبهات و غیره
کما یرون انما هم بهر بود و قمر عبادی بودند و جناب که ربانی با این معبودیت بود علم که ربانی و جلال و جمال
و عظمت و کمال خود را بر این شمس عابدان شمرده میشداری گاهی این عمل از اعمال خوار جمعی باشد و گاهی از
اعمال قلوب اعمال جوارح خود ظاهر اند و اعمال قلوب همین ایمان و یقین و توبه و تقوی و غیره از ظاهرات شرک
و شکاک و غیره از عبادی مگر چون این است لاجرم قسم اگر اعمال باشند و این احیایان همین عرضی بودند
مقصود بالذات و ظاهر است که از آن مقصود فعل است که بیتی عملی انفعالی هم باشند و آن شده مقصود
از قلم و تفسیر افعال معلوم باشند که در شان فعلیت آن افعال از فاعل اصلی منفصل شده مجازا فاعل آن
و عمل شمس و قمر را شنیدن آن می توانند شد با جلال و اگر چه با عرض فاعل بهر حال ذات نبود و مگر تا به حال
و همین بود از آن مقصود از آن باشد انفعالی معلوم همین این از هر راهی که ساخت و بهر ظاهر است

بسیار نیست فعل مجازی می باشد و او صافش قدم نهادند و از این جهت که وقت نزولش قمر و خورشید را می بیند شمس قمر
گنجایش اعلیٰ نبود اگر بالفصل بری یا عیاری این را منضم نماید نور فاعل از ارض بر غیر و به شمس قمر را در این است
که این این حرف با و نمیشود با بر جانشینش فعل نیز از خالی بگذارد و القصب جهت فعل فاعلیت قابل التکاک
و انفصال نیست و رابطه تاثیر و علاقه اصدار در خروج القطع فی پس چون حیاته انبیا علیهم السلام با د اسم
الارواح متنوع الزوال و متنوع انفصال شد و علاقه روحانی با جسم فعلی و فاعلی بر این چنانکه نقشه ارواح
اوشان خالی از رنگ حیات نمیتواند شد اجسام اوشان نیز صحرای از روحانیت عظیمه نخواهند گردید و از اینجا
که روح اسم است و حیات وصف یکی را ازین دو معنی دیگری نباید پذیرفت و در ارواح و در وصف حیات
امری دیگر هم باید افزود و گوئیم این اسم همان وصف حیات باشد مگر چنانکه صحیح اسم منور و نور و غیره است و قاتل
همین وصف نیز است مگر با اینکه مقتضای این اسم لحاظ امری زاید و وصف مذکور ضرورت نیست مگر در صورت
که نزد اولاد اشتقاق و استعار است بهر سبب روح اگر چه نظایر مشتق از حیات نیست مگر درین هم تردد
نیست بیا مضاف می است یا ساوی آن با جمله درین سخن که نقش ارواح دیگر است و حیات دیگر
چنانکه از تقریر من می تراود تا بل نباید فرموده و مضمون شعر بناید فهمید زبانه ازین گنجایش قیاس
نیست که هم وقت تنگ و هم حقیقت این مجاز از آن آلی است با اینکه چه عجیب که این قسم مضامین گوش
خورد پیشین باشند ازین تقریر دریافته باشی که انفصال حیات با ارواح انبیا علیهم السلام مفاد و مقصود
ضروری است و انفصال حیات با اجسام اوشان مفاد و مقصود اندیم مگر این قدر من خود عرض میکنم که
و تحقیق کیفیت حیات جسمانی و روحانی اوشان چنین باشد در صورت عروض موت حاجه تصور
التکاک حیات از اجسام هیچ نیست بلکه شاید آنچه تصورش هر طمینان خاطر و باره اجتماع حیات
و موت که اول بوجه دلائل معروفه واجب تسلیم است و دوم بوجه ارشاد و کل نفس ذالقة
الموت و هدایت آنکس بهیت و انهم منیتون واجب الایمان ضرورت این است که چنانکه اجتماع
برودة ذاتیه و اجتماع حررة خارجه از آب گرم مشهود است با اجتماع نور اصلی و ظلمته عرسه
و شمس و وقت کسوف یا اجتماع نور قمر که سوار اوقات خسوف و ایست و ظلمته اوقات
ابر که نسبت آن عرضی است معلوم همچنان اگر اجتماع حیات ارواح اوشان یا موت آنها و اجتماع
حیات اجسام اوشان یا موت آنها باشد چه حرج است که در قفسه شمس و قمر حاجت هیچ گزارش

نیست آری در برودت آب گرم شاید مایل باشد مگر اطفار نار را که آب گرم و آب سرد هر دو
 در آن برابر اند لایحه فرمایند هرگز این نزد گنجایش بقائیت ظاهر است که الاشیاء تر تفع
 باشد و تا و در اطفار از آله حرارت است و مگر لحاظ نظری باشد اگر برودت است وقت
 تسخین آن بال و برمی کشاید این اطفار نار را چه رواست مگر در دم از نار اینجا همین بهریم
 مشتعل و آتش پاره است که کارزار میدهند و بکارت و احراق عریضه سخی آتش و نار میگردند و در
 خود گفته ام که اوصاف اصلیه زوال را نه پذیرند و حرارت احراق آتش اگر اصلی نبود باز آن
 کیفیت که این اوصاف را مخزن توان شد علاوه برین عود برودت بے وساطت و سالیط
 بجز در تفرقه در آب و آتش و بیله است کامل بر اینکه برودتش ذاتی است فقط زیر پرده حرارت
 غیر روی خود پوشیده بود مگر چون نیست همین امکان اجتماع را در حیات و موت می باید کشید و
 وقت شب بده آتش و موت انبیاء علیهم السلام با اجتماع موت عرضی و حیات ذاتی ایمان باید آورد
 مگر مهید است که بقا حیات اجسام بے بقا و علاقه فیما بین ارواح و اجسام مقصور نیست نظری برین فقط
 بجز و شاید آتش و موت حکم انفکاک علاقه مذکور نباید کرد مگر بوجه نفوس و آله حیات مشهور هم بر بقا
 علاقه مذکور بدستور تقنین نباید کرد چه اول آن نفوس بر بقا آن دلالت نمیکند و اگر دلالت میکنند بر چه
 علاقه وقت آتش و بعد از قتل دلالت میکنند و ظاهر است که این امر با انفکاک علاقه اول بحکم اول و حشر
 و علاقه ثانی بحکم اول با دیگر هم رواست میتوان شد دویم احادیث مخبره کیفیت حیات مشهور
 و لفظ عند ربیم در نفس قرانی لا تسمن الذین قتلوا فی سبیل اللہ امواتا بل احياء عند ربهم بران
 دلالت میکند که آن حیات آنجا است نه اینجا یعنی ازین اجسام برکشته با اجسام جنت پیوند میدهند
 و مهید است که اموال و از و اوج این عالم از منتهیات ابدان این عالم اند بوجه تعلق ارواح
 با ابدان علاقه با منتهیات آنها می رسد ارواح را با ابدان و ابدان را با اموال و از و اوج علاقه
 ملک و تصرف است علت ملک که قبضه است بر ابدان بنسبت اموال و از و اوج زیاده تر موجود
 است و قابلیت ملک که بالیت عبارت از آن است در ابدان زیاده از اموال مشهود چه بنابر
 مالیت بر میلان خاطر است و آن را منافع اشیا از کار چیز بے منفعت و شے بے سود
 و فخر میلان خاطر نیست نظر برین اقرار ملکیت ابدان بنسبت ارواح ضروری است آری

پنج و هفتاد و نه و در این باب از ابدان ایشان در این صورت بیان و عمل است
 ملک بی انتقال نفس و حرکت بخوبی انتقال آورد و انقدر در وی بر وی و حرکت در میان خویش خواند که
 انقدر از آن ملک احوال و ملکیت ابدان معلوم است که چون اقرار این امر لازم آنکه اول صحبت این قیاس
 از آنکه در احوال در متعلقان ابدان است و از آن متعلقات اطلاع بود پس این قیاس مساوات مذکور قبضه
 متر سده که بالیقین صحیح است یعنی متعلق متعلق سلطان باشد و ملک ملک و ملک اقرار این سخن که در احوال
 از متعلقات و ملکیت احوال است که چون در این ملک احوال اقرار افتاد و لا یومر وقت زوال ملک
 آن ملک احوال چه احوال پذیرد و ظاهر است که بقای ملک تا بقای علاقه قبضه است اگر این علاقه را
 بر چه زنده باز روح را با ابدان متعلق نماید و با متعلقات احوال و از روح علاقه بر بدن خود قبضه
 نماید و بر طبق بنیاد آن قبضه آمده بود قبضه کجا ماند چون قبضه بر باد رفت ملک که از آثار
 و معلولات او بود چنان قدم حکم زنده با جمله ارواح امتیاز نشد با اشیاء یا غیره نشد با ابدان مساوی متعلق
 پس از موت نفسی مانند لا یرحم آن ابدان و متعلقات آن ابدان که ملک بدون ای را در احوال ابدان
 با هم سلام چنان بلکه نماید از سابق احوال با ابدان و در موت هم میرسد و درین وقت موت
 ملک ایشان را شداد ضرورت است و چرا که معلول بقدر قوت و ضعف علت قوی و ضعیف بود و اینجا
 علت ملک یعنی قبضه و ایدان بیشتر بهم رسید که اول از علت قبضه یعنی باید دانست پس از آن قبضه
 باشد و از قوت قبضه باید خواند نباتات خود و زنده و جانوران و حیوانات و دریا و چاه و باغیان و هر
 زمین که اول بخیر ملک چنان می آیند که خود دانی که همین قبضه سر یا این امتیاز و اختیار میکرد و در حقیقت
 ملک و جلال هر چه از این قبضه باشد با هیچ قبل انقباض ممنوع و معقب قبضه انعام و توفیق احوال
 قبضه که در تسلط و استیلائی کفاری باشد ملک معلوم احوال پذیرد و این جدا احکام بالیقین هر صاحب
 ملک سلیم می داند که علت ملک همین یک قبضه است پس در هیچ و شداد و غیره اسباب معروضه ملک
 چون قبضه بهم میرسد و ملک در کاب اومی آید اکنون در حقیقت اشتداد قبضه ارواح انبیا و سلیم و سلام
 را با ابدان ایشان در وقت موت می باید شنید چرا که اگر در سبوح خود و نهاده بالا پیش سر پوشی گذرانند
 و در شرف از همه اطراف بهم آمده و در همان سبوح قبضه است می نشینند و ظاهر است چنانکه پیشتر تذکره را
 حرکت و از جهت از این احوال سبوح بود و اکنون این حرکت و از جهت و سبوح شعله چراغ

دارد و ازین رو همه شعاعها تو بر تو در آن شعله متداخل میشوند و آن شعاعها را رابط قوی بان شعله بهم
رسد و نور آن شعله از بیشتر قوی و شدید میگردد و چون این مثال مبدء شد خود در یافته باشی که بعضی قوت
موت حال انبیاء علیهم السلام شده باشد و بر این قیاس نیست که بدلیل الکفایت فی الانفس همین موتها
نمیکند البتة قصی علیها الموت ویرسل الاخری الی اجل سیمی کار موت اسماک نیست و ظاهر است که
اسماک را و حرکت است بی حرکت چیزی اسماک آن متصور نیست و اگر اسماک را موافق خیال غلط
همنان عام دارند تا هم ازین امر ناگزیر است که قابلیت حرکت در آن چیز بود باطبیعات با حرکت دم رسد
همین و همین است که انفعالی حیوان اشاره و حرکت در صدق دریافت اند فافهم پس اگر حیات را بگذارد
و زوت اسماک نرسد همچو شعاعها و شعله چراغ همه را در اطراف و جوانب حرکت و سیر چونکه مناسب آن
باشد خواهد بود و چون باز گیرند یعنی اسماک فرمایند آن حرکت و قوه بعدل نبوی داخل خواهد شد و شعله او
همچو اشتدادند و بر هم خواهد رسید و حیات را قوی و شدتی نسبت سابق حاصل خواهد شد و حیات و
موت و دیگر از اینچنین نور افش و ظلمت آن باید فهمید که از تعین آفتاب و عجب برو کار بیاید و حیات
و موت انبیاء علیهم السلام همچو ظهور چراغ و آفتاب و ستارگان در سبزه و ابر باید دانست المقصود انفس
رشته روحانی و جسمانی چیز دیگر است و موت چیز دیگر و موت امتیان این رشته با همی بگسلد
و وقت موت انبیاء علیهم السلام این قوی گردد اکنون از نتیجه این تطویل که بظاهر قبیل تدبیر بکار خواهد
نمود باید گفت انتفاء امور و نیستی بسبب تصور است اول بقا و علاقه مذکور و عدم انفکاک آن دوم
بودن بودن و ارشیه بمقابله آن سویم بود و نبودن میراثی فیما بین چه تحقق اینها حیات بدون مقابلات
آن متصور نیست چون این مضمون را در هر دو سو است چنانچه پیشتر معروض شد از انتفاء هر یکی ازین
وجه مذکور جدا گانه باشد یا بهیئت مجموعی انتفاء و صورت نیست لازم خواهد آمد پس چنانکه لا نورث جز از
بقا و علاقه حیات میتوان فهمید خبر از عدم میراث یعنی مال مملوک توان داد و نظیرین چنانکه همچو جمعی
بمقابله و عیان انفکاک علاقه مذکور توان خواند چنان بمقابله و عیان مملوکیت مالی در هیچ مولود
پیشش توان کرد و ازین جمله بر ملک آن مال دلالت خواهد کرد پس چه عجب که حضرت صدیق اکبر
لجائظ انتفاء ملک نبوی صلی الله علیه و سلم حدیث لا نورث را روایت فرموده باشند آری اندر این
صورت یک خلش قابل استماع باقیست آن اینکه اگر ذک مملوک نبوی صلی الله علیه و سلم نمود

[illegible]

فدک دست نیز در باز بگردش لا اله الا الله و دست دیگر سید این قصه در دست میرسد و زبان بد گویند خداوند
 با کجا براد میشد و اغلب که این تیرا محمدی است و چون اول بگردش مذکور دست
 نزد شخصی گوناگون شد و تیرا هم از حد معلوم فزون نشد با دینیه چه عجیب که حضرت صدیق اکبر هم با آن زمان
 هیچ حرکت زیرارضی الله بخدا از وقت بودن فدک مطلع نباشد چه استنباط بچو آیات ما ان الله علی
 رسول من اهل القرى فلتدر ما یسلوکم الخ موجب احترام وقت بودش میگردد و ظاهر است که دلائل
 چه کلامها بر حق صدیقین بر بی نیست که ظهورش از اول تا آخر بر همه اولین و آخرین ضروری بود
 خلاصه صراحت آنکه اول جواب صدیق دلائل بر فکد یکسند بلکه بمقابل دعوی ملک ازین
 حق نیست چون آورد چه انتقار اضافیات با انتقار همه ارکان اضافت برابر است خصوصیت
 گیتی نیست چون ملک هم از ارکان این اضافت است بمقابل دعوی ملک بچنان این جواب توان
 شد که بمقابل دعوی موت دوم اگر این جمله بر عدم ملک دلائل نمی کند و بر ملک هم دلائل نمی کند
 البته بعضی قطع سخن اول ذکر کردش مناسب بود سید هم چه عجیب که صدیق اکبر تا آن زمان از وقت بودن
 مطلع نشده باشند و الله اعلم بحقیقه الحال بغیر باید وید و این قلیل را لا طائل بنا پر فهمید و از رسیدن
 این رفیق داند فلان و عدم اند فلان شک خویش مطلع باید ساخت و بمحاضرات حضرت سلام احقر
 باید رسانید و اگر پسند افتد بدعا بنیر یا و باید فرمود و کاتب اوراق هم از نظرین امیدوار دارد
 فاعلم الحق و علیه التخلان و کتبه العیاض احقر عبد العزیز بن عنایت علی علیه السلام و الله اعلم
 ابیها و یحیی فی زیرة الصالحین الی یوم الدین آمین ثم آمین

کتاب ششم مشتمل بر حکم جمیع

الحمد لله رب العالمین و الصلوة والسلام علی سید المرسلین سیدنا خاتم النبیین محمد و آله و اصحابه و
 از واد جمعین بعد حمد و صلوة بنده کترین حمید ان بی سر و سامان محمد قاسم بنده سرایا عیضا
 کردی مولوی میر محمد صادق صاحب دایم عنایتیه پس از سلام نمودن عرض کرد از است شایسته نامه بنده
 رسید که از حضرت جمع البحرین فی تفسیر تفسیر محمد و هم در مطالع خاص و عام بنایب محمد و مناسبتین
 پس سلام صاحب دایم بر کاتبه صدور یافته بود و منون و تشکر شدیم و عنایت ساری آن بود

که وقت نمی کردم و در میکده غایت نامه در این معنی غیبی است شده بود و همان دم دستم به قلم و کاغذ میرسد مگر
 بالای کاغذ طبع از عروایق گوناگون میچردانی و به سر و سامانی سامان این تقیر و سرباه این تاخیر
 شد و بدانی و بهر در اندر سفینه بکچینه آورده ام و نه مکتوبات سفینه ابسینه سپرده باین میچردانی و این
 به سر و سامانی نه جرات بچکارا بدل آید و نه دل بدست کار فرایند و ذخیره ام همین خیالات پرگنده
 من اندک یکی را اگر بدل می کشند دیگران از از جمله مضامین شعری می بینند گرنه گنده را بحضرت
 مدوح نه تنها نیاز سابق است اعتقاد و لاتی هم بدل فرستم آورده ام اگر باغشال ایما و خدام میچ
 مخدومان سر فرو نیارم باز آن کدام است که اشتهار را شاد او خواهم کشید باین وجه ام و همین معنی
 شد که من کار خود بکنم اگر پسند خاطر خدام و الاستقام افتاد و فیه الهاد و در نه کالاسه زبون بر لبش خاد
 نامه سیاه خود را باز خواهم گرفت اکنون یکد و سخن پیشتر از عرض مقصود عرض میکنم اول اینکه در
 عرف عام هر قوم و هر زبان به است که خطاب بالقاب عامه کنند و مخاطب خاص باشد اکثر آنرا
 بالقاب محمول و یسایع و شاه صاحب و خلیفه صاحب و میرزا صاحب و منشی صاحب اندا کنند و
 منادی از یک شخص مشتمل باشد همچنین در اصطلاحات شرع شریف قرآن و حدیث نیز در موضوع کثیره این
 طرز اختیار اقا و نه می نمایند که و انیم الصلوة و التواکوة ارشاد و خطاب عام است و مخاطب این حکم جز
 انیمای نمی تواند شد رسول الله صلی الله علیه و سلم را خطاب میجو یا ایها النبی یا ایها الرسول یا و میفرماید ظاهر
 است که این لقب چه قدر از حضرت مخاطب صلی الله علیه و سلم عام است بالجمله این انداز دو از انداز ادرا مطلب
 و طرز کلام نیست بلکه در هر زبان محمول بهر خاص و عام است دوم اینکه اگر فرض کنیم دو کس یا زیاده از قومی
 مساوات یا شیوخ مشتمل باشند و یکی از آنها کور یا کور باشد و کسی دیگر از حاضران وقت با وجود اطلاع
 کیفیت چشم و گوش او نشان خطاب عام مثل میر صاحب و خلیفه صاحب او داده اگر گوید بیمن یا بشنو
 این حکم دیدن شنیدن تعیین و تشخیص مخاطب فرماید هر که از حاضران عقل داشته باشد بی تاثل بر فهمیده که امر او
 این کس است آن همچنین خطاب بر یقین داند که سقط اشارت کلام نمند دیگران سوم اینکه اگر خطاب باری و رسول یا
 صلوات علی یا بشنو و مربوط فرمودند تا بدان حکم بآن شرط از قسم ارتباط وقت باشد که فیما بین مشغول و موقوف علیه باشد
 و بهر چه حدیر انیس که اگر کسی که عرض از ارتباط و موقوف و شنیده یا بدین انشراح حکمت قرآن از شرط را انحراف و کان
 حکم را با شرط مربوط ندانم بر آن شرط موقوف نه بیندازد مثلاً جمله شرایط جمع تحت جمع است و حکمت از اشتراط

جماعت بخواند گشت کلام را سماع و استماع موافق اعمی خطبه مقصود است اگر جماعت شمرنگند باشد که مردم را هم نمایند
پس خطبای اعمی خطیب اگر عظم گوید شمع که باشد بگوید است که استماع مجز و فراخی مردم میتوان شد و وقت صحت نماز
جمعه جماعت از چه رواست اگر فراغ شود و قضا فسخ نماز خود بگذرانند و برون بیاورند و دیگر نماز جماعت ادا کنند مقصود
اصلی هر مسلم کسی را که از این صورت قوی نویسد پس از این تفصیلات معروضه و عن حضرت خدام با و کما ینه
یا ایها الذین آمنوا اذنوا لودی المصلو من یوم الجمعة فاسعوا لی ذکر الله و ذروا البيع بهر چند بوجه عموم خطاب میشود بان است
که هر کس با این حکم عام است مسافر باشد یا مقیم صحیح باشد یا مریض غلام باشد یا آزاد و طفل باشد یا جوان زن باشد یا مرد
مگر چون اطراف ایام و امر بیان یعنی فاسعوا لی ذکر الله و ذروا البيع رسانند خود را صبح شود که بجز فردان آزاد و توانایان تیمم
و خواندن خود مختار یکس از اهل اسلام غایب این احکام نیست تفصیل این اجمال نیست که کسی اگر مطلق تواند
از مردان و توانایان توان شده از بیماریان و زنان حال بیماریان خود معلوم است تا توانان کار توانایان باشند
باقی ماندندان و رقی او شان هیچ و لایحه بن بار جلین ارشاد و رفته این طرف زن از اینجا تا کیست بلیغ بهر خانه یکی
مثل قرن فی بوجکن و غیره ارشاد فرمودند و ظاهر است که درسی با لغز و احتمال انکشاف محل زینت است
و دوا و وی کوچه و در این بیشک معتضی نیست که وقتی نقاب از رخ و جامه از ستر پیاخته برافت و همچنین
خطاب و ذروا البيع معتضی نیست که مخاطبان را احتیاج به بیع و شرا حاصل است در نه و ذروا البيع فرمودن
چه معنی دارد و ظاهر است که نه غلام مردان را نکلا است و نه طفل نابالغ را این احتیاج به بیع است که اگر خود را
از بیعت حق واجب علی کل مسلم فی جماعه الاربعه عبد ملوک و اماره اودی و در بیع رده او بود و فنی باب
الملوک و الارواح چون کیفیت اذان جمع را که در زمان نبوی بود صلی الله علیه و سلم اگر یاد کنم
این عقده بهم محل نشود که مسافر از این تخفیف تصدیق است شرح این مما این است که در زمان
برکت توأم حضرت بنی صلی الله علیه و سلم اذان جمعه با وقت گفته می شد که امام بر منبر ایستادند
نظیر بزرگوار و شهادت و دی بفرض استماع و عظام امینی خطبه باشد چنانکه لفظ است و ذکر الله خود را و
آخر مراد از ذکر اینجا همان موا عظم خطبه اند که کار امام و خطیب باشد چون فضائل استماع
خطبه و کرامت شور و شغب را که مانع از استماع باشد یا در کسب این امر دیگر موجب نشود که
مطلوب اصلی از در جمعه اجتناب بهر استماع و عظم خطبه باشد همین است که قائلان فرمودند اگر فاسد فرمود
تا اشاره نشان از ندی را بدل نشیند که عرض اصلی استماع است که اگر در مهاس نمازین را آهسته

خواهند بود باشد که از برکات خطبه محوم مانند شبیدین است که حضرت عثمان رضی الله عنه از انی
 دیگر قبل از اذان خطبه افزوده تا نباشد که در رسیدن سامعان در شود و خطبه بیکار رود
 مخرج بوجه عرض مذکور با وجود مقرر بودن یک اذان که به هر نماز مقرر است اذانی دیگر
 پیشتر از اذان خطبه افزوده شده تا مطلب اصلی بوجه حسن بدست آید لیکن از اینجا که در حدیث
 ارشاد است عن عوف بن مالک قال سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم لا یقص الا امیرا و الامور
 او محتمل رواه ابو داود و من باب فی القصص من کتاب العلم و مراد از قصص در حدیث همین
 و عطف است چنانکه دانندگان دانند جای که و عطف فرض و ضروری خواهد بود و اینم ضروری خواهد بود
 که آن و اعطای خود امیر باشد با امور یعنی نائب او باشد ورنه در زمره محتمل داخل نخواهد شد که
 اشاره به عطف گوئی میکنند و نیز ظاهر است و عطف جمعه یعنی خطبه که موسوم بذکر الله شد اگر جمعه فرض
 است فرضیت این و عطف باول درجه یک حساب باید داشت و در صحاب و دریا و مسافران را
 میر کردن این قسم و عطف معلوم پس چگونه توان گفت که مسافران محکوم این حکم اند که آن که سفر
 را یک نخت حرام گردانند و سوا سیه این اسفار که در آن مظنه بهیچ یثین و اعطای باشد قطعا
 حرام گردانند لیکن این چنین فتوی نکس داده و نتوان داد و نظیرین همین توان گفت که مسافر
 را ازین حکم کیس و بنا ده اند و آنکه باشد حدیث اولی و وجوب جمعه بطاهر بنظر ظاهر می آید آن را چنان
 فهمند که بطاهر در عموم یا ایها الذین امنوا اذ انذروا للصلاة اقم مسافر داخل مینود چنانچه اشاره
 مبرور و مخصص مسافر و غیره از آیه است همچنین اشاره لفظ جماعت که در حدیث مذکور و ارادت
 مخصص این حدیث است پیله مسافر را جماعت از کجا بدست آید یا سفر را تنها در حق او حرام گردانند
 یا جمعه را بر او واجب ندانند مگر سفر را تنها باشد یا نباشد در حق کسی حرام نتوان گفت چهار بار
 اقرار بحد و وجوب واجب خواهد شد و آنکه مثل الواحد شیطان هم در حدیث آمده در اول اسلام
 بود و اگر نه از این نبی بر حال خود باقیست الا نشان فمما فقه جماعت مشیر بانست که اگر کسی هم بشنود
 سفر جائز است ممنوع نیست مگر در غیرت در شرط جماعت بطور خفیه بد آید بطور شافعیان بدست افتد بلکه از
 لفظ الذین امنوا بانه لفظ فاسخ و در و ابی القوام آنکه کترین مصداق جموع حسب وضع لغت سه فرد
 اند برین امر دلالت دارد که کم از کم سه امام کسی فی بابین و مخاطب ایها الذین هان سامعان اند

که دوید و عطا امام خوانند شنیدند آنکه امام هم داخل جماعت نشان است زیرا که خدا و صلوة حسب
قرارداد سابق وقتی می بود که امام بجهت بر میگردد و نظر برین این حکم مخصوص سامعان خلیفه باشد امام را
باین حکم سرودکاری نیست اعراض ضرورت امیر یا امور و هم ضرورت جماعت مسافر را هم از آیت
و حدیث یکطرف افکنند و به اشتراط امیر یا نائب امیر هم بوجه ضرورت خلیفه که از لفظ فاسعوا است ذکر
الله بگوید است بالفهم حدیث لا یقیض بوجه شد باقی ماند فقط شرط مهر اگر غور کنند همین ضرورت
امیر و امور دست دیگر آن دارد چه مهری بشمار که کف در آن نبود خود بادشاه وقت اگر نباشد
نائب او بالعز و خواهد بود و فرق فیما بین امصار و قری و شهرها و دیهات تا بچنانست که محتاج بیان
باشد و در هر ولایت شهرها و دیهات میباشد و هر کس بحد استماع این الفا معانی این الفاظی است
و بحد و مشاهد شهر را از دیه تمیز میکند قابل بیان اگر بود همین بود که شهری خالی از حکام مینماید خود
سلطان باشد یا نائب سلطان باشد و در میانها و خواهر و برادر و فرزندان و فرزندان و فرزندان و فرزندان
نواب نشان واجب نظر برین محو و دیده را بکسیو گذارند و کارگذاری سرکاری بدمه اهل شهر نمایند
و ازین تقریر اینهم بگوید است که جواز جمع به کس غل اشتراط مضرت ضرورت مصر بوجه دیگر است بعضی فرجه
جمع کثیر نیست آری بالای ضرورت مشارالیه این شرط این فاده هم در آغوش دارد که وعظ در شهر خالی از
جمع کثیره کمتر باشد و با اینهم مردم شهر اکثر ارباب فهم باشند قابلیت تعلیم چند آنکه او نشان دارد اهل دیه
ندارند و در جمیع کثیر اگر به تسلیم نمی کنند باری ازین هم چه کم که بدو کس را وعظ و دیگر دو باز وعظ
و نپذیرد صحبت اش دیگر از ابراه حق کشد اکنون معروضی دیگر بخدمت خدام عرض میکنم فهم این اشارات
از کلام ربانی چون همه مردم را بر نیست و احادیث متحرره این معنی بحد تو از ترسیده اند انهام علماء فخر
شدند و عوام را گنجایش اسید مغفرت بر تهاون در صورت وجوب نزدیکی و عدم وجوب نزدیکی
هم رسید و رفته رفته کاملی نوبت تا بان رسانید که متعقبان حنفیه عمد ترک و تهاون جمیع آغاز
کردند و این ندانستند که اندر مذمت بغضی همچون اتقوا من فقی الشبهات در چون نه تنها جمیع ضرورت
بکافه فرض بلکه واجب گردید فی این سلم که در هیچ صو قطعیه فرضیه باین معنی که اگر شرطی از شرط طهر کرد
و نشسته تا هم ادای جمیع نمازهای پنجگانه فرض است و مسلمان کافر قابل تمامیت نماز باشد و تکیه
الی بالا رسک قانونی اگر بهر حال شک بخور نیز فرموده و آن آنکه اگر در فرض نیست احد الامرین بلا تعین تعین کامل

حاصل باشد و نسبت بیکان بیکان یعنی کامل نبود بلکه با شک و سستی بود و او باید که در این
یک امر را می توان گفت و این بدانند که هر چه در حق می بیند یا کم و بیش شلاق و ضرب و بگری
خود را بشناسد و پس بگوید از در شک افتاده اما کرده ام یا نه یا از اول امر بدون قرض و بدون
این شک و کذب بود و صاحب دین حاکمی است و استیضاح می کند که می بیند یا نه و می بیند که اقتضای
وینداری همین است که او کند و اگر در قرض شک است بگوید است یا دور و بیاید بگوید و دور
و بیاید او کند اگر صاحب حق تابع حق است و در صورت بقا حق خویش بقدر حق خویش خواهد گرفت باقی
را با خود خواهد فرمود چون در اینجا هم همین صورت و وقوع آید می باید که اهل اسلام هر دور او کنند
حق تعالی خود را قبول خواهد فرمود و باقی را عوض و این خواهد بود یعنی هر چه که قرض نمود از حساب
تراخل خواهد گرفت و از اینجا که عطاء ثواب حسب قرار و اگر کم بر تراخل واجب است به ثواب تکالیفات
این کار می بیند که آن خواهد فرمود و اما فراموش حقوق سرکاری از حقوق آنها مقتضای طلب ضروری نیست بلکه
از حق سرکاری باید بداند که باقی سرکاری می خورد و رعایا واجب السوختن و بچشمین فراموش
واجب التواضع باشند و تراخل را چه حساب بازاری و معین رعایا باید دانست که یک خوره هم اگر می گیرند
همیش و خوش او میکنند مگر چون نفس جمع قطع نظر از شرایط است و هم شعایر اسلام اگر از ادای نماز
تعاون و در پیش روید و مردمان کم هم را بوجه کوفه نمی و صورت کاملی مقصود شدن شرایط و حسب
حیث و دنیا و این نماز و در صورت بیکان این بچشمین وقتی را اختیار تا کند چه و عاقبت دای میسر است
در این حد که از هر باز دار تا بکشد تقسیم شوند و حیدر را قیام کنند چه اول حدیث اختلاف امتی و همچنانی حیدر
او که اقال شعر این را حیدر می باید و در نظر خلیفه خود با طاعت و محبت مردم است و انحراف ان بفعل او
شکایت کرده خوره چون آنقدر اختیار گران بها با دشمنان از برای فرموده اند نصیب ام غلو که حصه از آن چه کبر
ایشان باشد و غلو است که اگر امام عام است صفی و عطف و پند با امت کبری داولی الامر سنتی دارد که جمعی
ایا خود فرزند است اگر امامی موجود است دست بدست دگری داد و نشاید که جماع دو حاکم جمع شوند و در
دارد و همین است که قتل تالی بود و قاری بیعت اول ارشاد فرمود که جای که یک باشند کسی را امام دگر نیست
چون از این قیاس نیست چه این وقت امام عام توان کرد با امامت صفی چه رسد
نفس من نظر بر اختیار شش را این سلمان تا از انصب امام خاص به چه او می باید داد و این کار از و

باید گرفت و این اما مستر را مخالفت است و اما امام عام نباید چه این شرط وقتی است که از امام
 عام نامی و نشانی باشد تا که بالمعنی جمیع بن بخله یعنی الزم نماید چه در صورت وجودش اینکار حسب
 اشارات حدیث چنانکه بگذشت و موافق است با الفاظ قرآنی یعنی اطيعوا الرسول واولی الامر منکم کار امام
 عام بود و اگر وعظ دیگر بشنوند و برابر و بی دیگران عمل کنند گویا همانرا اولی الامر قرار دادند و بالمعنی
 در جنب خلیفه اول خلیفه دیگر باشند اکنون که سبزش خالصیت اگر وعظ دیگران بشنوند عقیده
 نیست و چون موافق این تقریر این شرط از میان برخاسته شرط مصرع بیک طرف رخت چه
 اشتراطش ملزم است و اما شرط امیر بوداری ظاهر الفاظ روایات مشهوره ضرورت مصرع عام انداختن
 احتیاط همین است که تا مقدر در رعایت شهر پیش نظر ماند و اگر کسی در دینی جهل قائم کند و گویا نشانی
 نزنند که اول این بشرط ظنی بود و بار حسب تقریر مذکور شخصی و کرد و در آن هر سیدگر خطائی ننویزانی است
 عرض آن نیز ضروریست چنانکه ادای هر کس فهارا موجب تهاون در جمعی شود و چنان این اجازت
 نصب امام خاص اختیار استملع مواعظ و خطب آن موجب تهاون در نصب امام عام است اگر جمعه
 متروک میشد نباید بهمت اهل بیته بشوق جمعه و مشایده هدایت اهل عصر و انبار روزگار کار میگرد
 نظر برین جمعی بنظر و الجمعه احوط میباشد و نه نصب امام عام نسیا نسیا شد نیست و پدید است که
 این وجوب رقتی نیست و اختیار نصب امام خاص بیک این وجوب را بضعف میبایند نیست
 آنچه که درین نارسائی من بدان میرسد کمتر قاضیم نه فقیه ام نه مفتی ام نه امام که اجتهاد کنم و خلق قول
 من بشنوند اگر دیگران هم بمصغیر من شنوند فیهام و نه کالای زبون برایشان جانند این دفتر بی معنی بر سر
 من نزنند هر چه مناسب وقت دانند و موافق اشارات علماء ربانی که از ابتلاء قرآن و حدیث و روایات
 نیکنند اختیار فرمایند و این نیازمند را هم اطلاع فرمایند تا به پیروی جم غفیر من هم سرور هم و در چله
 نفری که نشوم بخدمت حضرت محمد من جناب برکت جاب مولوی سید عبدالسلام صاحب از من
 و در افتاده عمر عزیز را به او هوس بر باد داد و سلام و شوق که بعد نیاز مشحون باشند عرض دارند و
 بعرض دعا را یکبار کرده ام و رنه از فتوی و استفتا را کمتر از من شهرت تبلیغ تقریر پریشانم را هر که
 ملاحظه خواهد فرمود خواهد دانست که مشروط خفیه اگر چه معارض عموم ظاهری خطاب یا ایها الذین امنوا اذا
 نودی للصلاه است اما این عموم خطاب بحکم مقتضات مذکور مستدعی آن نیست که حکم جمعه عام باشد

ری اوام حکم بسیار تعلیق میکنند و میگویند که همه مشروطند کوره انزیمین است فی زاینده واحادیث مستندة نقد مشروط و موهم آن هستند مشروط مشروط و لاخیز تا احتمال البطلان نفس عام بر دایات احاد که بعضی از آنها موافق حیالات بعضی اکابر مطلقان اند بدل نشیند مگر وقتیکه مشروطیطند کوره مشروطیطند نه فقط باین نظر که در بعضی مواقع بدون این مشروط هم کاری توان بر آورد و جرات ابطال آن نباید فرموده آری بطور احتیاط و بوجه ضرورت و دیگر اگر ترکیب این ابطال شوند چنانچه عرض کرده ام چند آن ده و از قواعد شریعت نیست که احتیاط هم از اجماع مقاصد شریعت شریف است و بسیاری از احکام مبنی بر احتیاط اند و چون در فقه پس از اجماع مبنی بر همین احتیاط است چنانچه الفاظ مشروط و جوب آن خود در نظر اهل نظر گاه است و نسبت مثل بدینکه سحر فاکه لا تدری این बात یکدک ثابت است بنایش بر همین احتیاط است و پس فقط

کتاب فقہ تصوف

عقد دوم در حکم جهانب بر روی عقد دوم علی صاحب علیه السلام علیه السلام غایت نامه سازی در روز هفت
برسم گذشت نشاید آن غیر اتم که با اتم سعیدان مدد آخری چو قهر قهرده بمولوی عبد الرب حسب سبزه بود
رسیده که این تفقد احوال است درین عهد احوال چند یکی بعد دیگری بتلافی زشت کارها میامدند و رفتند
راکنون عالم قرین رفعت است الحمد لله علی ذالک وقت یاد خداوند جل و علی اگر شیخ را را اهل خود
تصور کردیم باک که محمد رسول الله پس از لا اله الا الله همین جانب شیر است و این بدان ماند که کسی
را با کسی کاری خرد که نظر غایت یاد داشتند باشد و با کار خود بروند اخته پس چنانکه مرد و حاجت بخند را
بقاضای ضرورت وقت تبیر و جانفشانی تا خود یاد و محتاج الیه ضرورت و وجود خلعت آن ذکر نیاز یاد
الزم و توسل یاد واجب بچنان طالبان خدا را یاد خداوند تعالی ضرورت دنیا و بربرون این را یاد
وقت عرض نیاز اقرار بعد از احتیاق و نفی لیاقت خود لازم و بدین وجه توسل آن مقرران و حاجب باطل
و حقین تصور شرع از اعتقاد و شفاعت است یا پر تو را اعتقاد و رسالت همین است که این تصور را اگر برایش
را بطور وسیله نام نهاده اند اگر کسی اگر تصور مستقل نیست و از مفهوم ربط و توسل ناری از دست قطار مانده
اتصالی باقی نماند اما عقود نشود بر این مود و کوفی بین افراد این قسم تصور با اعتقاد و استقلال فرق
باشد یا بلوکیال بقدر یاد و بعد بر مقتضای یاد ایشان نتوان گفت و از یاد خدا اول بخوبی و این

چنانچه شایع است انما فی سبیل اللہ یا دار و کو صاحب تصور میرا حق است و اسلام مندر محتاج و مفاد کرده باشد
 میرا و اصلی از حق تعالی است چنانچه برادران قرآن و حدیث می خوانند و چون بود و یا در حق تعالی است
 و محبت اصلی خود است بلکه تعالی که اصل بر جمال و کمال است و پس بر این اختیار خود دل پیدا و گران بود
 از این خود دل خود را زیاد و خداوندی پروردگار و باز این کار خود را بفرستد و در این کار که سنان بر که بهتر است خود
 را وقت کرده اند چون این تصور حاصل شد اول است آنکه علی الاطلاق منع کرده اند این حق هم معلوم
 بر این قدر یا نه بنده می شناسد و طریقت مذکور در متن و هر چه کردند یا کردند اما تحقیق حال این است که این
 احوال این بر این باشد و علم و علم اتم بعد از آنکه آن و الله او نشان و الله جناب سلام احترام و دل با او

مکتوب ششم بکلمه چند مسائل بطور اختصار

بحمد الله تعالی و بحمد اسلام علیکم قلت فرستاد که سبب لب خطی نوشته من این است که بی او خیال
 در اینها آنگاه که بیایم بگویم یا در این دم کی مانعت کیو چه خاصی بی او ناک بگذری که جنبه بی
 انداز طرافت و حکمت پرستی بی البتة عالمانه طور من این یا قلب کی با این جانب که بی این حکمت بی
 که قلب کی دایم جنب فرشته متبای او با این جانب شیطان و در صورت من فرشته که زیاده
 آنجا این لیکن او در و جوی زیاده را خلعت که سبک باقی سینه ایکه عمل قیام بی او سکا و ایان بایان
 کسی شی محتبه بی مقدر کرنا چنان بی او را و سکا اعتبار که این چنان بی خود او سکا و ایان بایان بایان
 لحاظ غیر الیاسی که جیسا مکان کا و ایان بایان جیسا نشست و برخاست من اس کا لحاظ بنین و
 او نه اسپر مدار تعلیم و تحقیق بی ای بی بی خیال کرنا چنان بی البتة مکان یا محفل من معین
 و بیار کن و میر محفل پر نظر جوی بی سویدان بی میر محفل سینه که بیار کن مکان سینه و قلب
 اس که فرشته که دایم طرف چکر وی او شیطان که با این طرف جانی علی او و جوی که بیار کن
 پیدا سونی من یک حکمت است که تا شاره آیه کریمه من آیه ان خلق لکم من انفسکم ازواجاً و جعل بینکم
 و جوی فرشته و قرابت زوجیت بی محبت و الفت مطلوب بی از انرا است که بیار کن و سید و رت من
 خوبه حاصل بگوئی بی باقی فروع و اصول من حجت ترمج اگر علی بی از اس وقت که از خودی
 آه او را و کی ضرورت بی او اگر عرض بی خود و جوی بی بی که ترمج من مالکیت او را که است

ہوتی ہی اور ذی رحم ہونا متافی ملکیت و مملوکیست ہی سن ملک دار عم محرم ہو جو احوال کما قال کر یہ سچوں
اس وقت تو بوجہ عدم ضرورت معتبر ہوا اور اجتلاؤ زمانہ میں بوجہ ضرورت معتبر ہوا منشی صاحب کو
سلام کے بعد مبارکباد تو کہ دختر کہیدینا خداوند کریم مرد راز کرے اور سعادتمند کرے فقط

مکتوب نہم متعلق حکیم ایمان و کفر نیز مد

سر اہل عنایت و کرم عذوم و کرم نصر اللہ خان صاحب سلمہ اللہ تعالیٰ۔ بندہ کترین محمد قاسم سلام نبیا
عرض کرتا ہے آپ کا عنایت نامہ پہنچا یہ عنایت میرے سر سر گدین حیران ہوں نہ میں الیہا
عالم نہ الیہا علقو آپ نے کیوں اس کام کے لئے تجویز کیا مجھ کو تو کہی فتویٰ لکھنیکا اتفاق نہیں
ہوتا اور نہ میری پاس اس کام کا سامان نہ کتا میں نہ متقدمین و متاخرین کی بیاضین جو میں اس کام
کو سنبھالوں اسپر مولانا محمد یعقوب صاحب آج کل اپنی وطن کو گئی ہوئی ہیں پر ایسی مسائل کے
جواب لکھی تو کون لکھی ہاں اپنی سمجھ اور خیال کی بات کہی تو میں لکھ دوں اپنی خیال ناقص میں قطعی
کافر تو وہی ہی جسکو اللہ تعالیٰ نے قرآن مجید میں یا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نے اپنی زبان مبارک
سے کافر فرمایا ہاں ظاہر میں جس میں افعال کفر و کلمات کفر صادر ہوں اگر مکتوبان ہاتھوں کی دیکھنی
ستیکان خود اتفاق ہو یا ہر دایت متواترہ ہم تک پہنچ جائی تو اس وقت ظاہر ہوگا اس کی مسابہ معائنہ
کفری کرنی چاہیں نیز یہ کافر ذکر قرآن و حدیث میں تو کہیں نہیں البتہ متواتر کہی یا بطرح کہی یہ بات
ممانبت ہی کہ حضرت سید الشہداء امام مہام حسین رضی اللہ عنہ اور انکی خاندان اور بھراہیہ نیز اس سے
ظلم شہید ظہور میں آیا بانی رہا گستاخ حضرت سرور کائنات صلی اللہ علیہ وسلم اگر ایسا شخص تو بہ کرے
تو بیشک مسلمان ہو جائیگا بنا را ایمان فقط شہادتین پر ہی اور یہ شرط ہی کہ اس دار دنیا میں ہو
سو اس دار دنیا میں اگر نہ رہا بار کوئی کافر بنی اور نہ رہا بار دل سے تو بہ کری تو وہ عند اللہ مومن ہے
ہوگا احادیث سے ثابت ہے کہ اگر گستاخان نبوی صلی اللہ علیہ وسلم تو بہ کرے انجام کار مسلمان ہوگی
اور اب اکابر دین میں شمار کرنی جاتی ہیں ہاں یہ بات باقی رہی کہ سزا کی گستاخی قتل ہو یا جو کہہ
ہو وہ بعد تو بہ بھی جاری کی جائیگی یا نہیں ظاہر تو یوں معلوم ہوتا ہے کہ جب اور حقوق العباد و انبیاء
نہیں ہوتے اور تو بہ کا کرنا اس بات میں کچھ مفید نہیں ہوتا تو آپ کا حق تو آپ کا حق ہی مگر غور

یہاں خیال میں لکھا ہے کہ ایذا پہنچانے والا حق تلفیان اور غم کی بہن ایک اور وہ جس کو دین سے کٹ کر
 حلاقہ ہو جیسا کہ مال چین کی جراثیم ماری نہیں ہوتی تو سوچیں کہ یہاں کیا فرکی تو ہے
 معاف نہیں ہوتی ظاہر ہے کہ یہ حقوق قبل تو ہے اور بعد تو ہے دو حالوں میں دلائی جاتی ہیں اور اس میں
 زمین کی صفیں ہی نہ کاؤ کی خصوصیت ہے اس قسم کی سب سے دلائل ہیں اور وجہ اس کی یہی
 ہے کہ اس قسم کی حق تلفیان اور ایذا نہیں ہو جہ طبع نفسانی ہوتی ہیں جو عداوت نہ ہو بلکہ بہن ہوتی
 دوسری وہ حق تلفی جس کا باعث عداوت نہ ہو جیسا کہ فاسق نے رسول مقبول صلی اللہ علیہ
 وسلم کے زیادہین مسلمانوں کو جو عداوت نہ ہو ماری مار ڈالا اور انکی گہریاں سوال چین کی اس قسم
 کی حق تلفیان میری خیال میں جانی سب قابل معافی ہیں رہی حق تلفی مانی اس کا حال یہ ہے
 کہ اگر مال کا قصہ حق تلفی کرنے والی پاس موجود ہے اگر دارالاسلام میں ہی تو صاحب مال کو دے کر
 دیا جائے اور دارالغریب میں چلا گیا تو یوں سمجھ میں آتا ہے کہ ہماری نزدیک واپس نہ کیا جاوی اور امام
 شافعی علیہ الرحمہ کے نزدیک رو کیا جائے گا یا وہ کیا عرض کروں اگر یہ گزارش صحیح ہے تو افسوس
 ہے ورنہ میرا تصور یہ ہے کہ یہ بات صحیح ہے تو یوں ظاہر ہوتا ہے کہ یہ بھی صحیح ہے کہ حضرت
 سرور کائنات صلی اللہ علیہ وسلم کی گستاخیان جو عداوت نہ ہو جیسا کہ طبع نفسانی
 کو اس میں دخل نہیں یوں سمجھ میں آتا ہے کہ بعد تو یہ قابل معافی ہے واللہ اعلم وعلیہم السلام

مکتوب و ہم متعلق بنڈرتبان وغیرہ

بسم اللہ الرحمن الرحیم
 الحمد للہ رب العالمین والصلوة والسلام علی خاتم النبیین سید المرسلین محمد و آلہ واصحابہ اجمعین
 بعد حمد و صلوة بطریق قبل عرض جواب یہ عرض ہے کہ ایک سوال کی ایک صورت تری ہے
 کہ جو نہ کاتبین وغیرہ چر باتیں یعنی بتوں کی نذر نکالیں اور ان کے سانس ہی اچا کر کہیں یعنی انکی
 نام کی مبارک دلی کرین اور اس نذر کو از قسم جاندار سو یا نہ تو نذر داروں کے حوالہ کر دے اور
 دوسری صورت اسی سوال کی یہ ہے کہ اپنے ہر دوست کے لیے تصدیق کریں اور نذر داروں
 کو یہ بین گا معلوم نہیں کہ صورت تصدیق نہ ہو تو دین کی باتیں لکھنی ہی کہ بتوں وغیرہ پر

تب تو یہ صورت ثانی صورت اول ہی کا نمبر ہے کوئی صورت جدا گانہ نہیں اور اگر صورت تصدیق یہ
 ہے کہ خالق عالم کی نذر ہو اور مردوں کی اپنی ثواب ہو تو البتہ یہ صورت جدا گانہ ہو جائے گی اور
 سوال دوم کی یہ صورت ہے کہ خود اوس چیز کی پوجا کرین جسکو اپنی پائس سی نکالتی ہیں اور پڑوسی
 کو مردوں کی ثواب کی نسبت سے شیبہ وغیرہ مجبوروں کی نام پر چھوڑ دین اور کسی کو دین دلائین نہیں البتہ
 زنا و ربط و خود اوسکو پکڑ لین اور کسی کو سپرد دین یا کسی کی ماتہ فروخت کرین مگر یہ معلوم نہوا کہ زنا و ربط
 کی قبضہ میں آنا چھوڑنے والوں کی اجازت اور علم سی ہوتا ہی یا بطور زوری آنکھ پکا کر رکھ لیتی ہیں اور
 بچہ پتی میں ظاہر تو یہ ہی کہ مقصود اصل اہمال ول ہی ہو مگر کوئی لفظ سوال میں نہیں جس سے اجازت
 میضنون مفہوم ہو بعد اس نتیجہ کی اول ایک دو بات بطور تنبیہ عرض کی جاتی ہیں اوسکی بعد صرف
 مطلب عرض کیا جائیگا اول تو یہ ہی کہ رزق اپنی حلت اور حرمت میں اون اسباب کا تابع ہوتا
 ہی جسکی وسیلہ سی وہ رزق حاصل ہوا اگر وہ اسباب حرام ہوں تو وہ رزق ہی حرام رہیگا اور اگر اسباب
 حلال و مباح ہوں تو وہ رزق ہی حلال و مباح سمجھا جائیگا اگر رزق تجارت کشتی کہانی پکانی
 یعنی پردی کی مزدوری سی میسر آئی یا اوس مال کی عوض مول لیا جائی جو اسباب مذکورہ کے
 وسیلہ سی ماتہ آئی تو اوس رزق کو حلال ہی کہیں گی جب تک کہ کوئی وجہ حرمت ان اسباب کے
 ساتھ شامل نہوگی اوس رزق کو حرام نہیں کہہ سکتے اور اگر صودہ و زنا چوری غضب سی مثلاً ماتہ لگی تو اوسکو
 حرام ہی کہیں گی جب تک کہ صاحب مال بطیب خاطر یہ وجہ اجازت ندی اور مباح فکری حلال و مباح
 نہیں کہہ سکتی اور وجہ اوس کی یہی ہو کہ جو شے جس راہ سی آتی ہی اوس کی کیفیت اوس کی ساتھ لاحق
 ہو جاتی ہی دیکھی نور اگر آئینہ ٹائی ہنر زرد و سرخ سیاہ وغیرہ میں ہو کر آتا ہی تو اون آئینوں کی سبزی
 زردی سرخ سیاہی وغیرہ اوس نور کی ساتھ آتی ہیں آدمی کی لطفہ سی آدمی ہی کی شکل کا بچہ ہوتا
 ہے تو اسی وجہ سی ہی کہ وہ لطفہ اوس بدن میں سی آیا ہی اوگہیون چنی وغیرہ کی نیچ پر اور آئینہ جامن
 وغیرہ کی تخم پر اگر ویسا ہی اناج اوگتا ہی یا ویسا ہی پھل لگتا ہی تو اوس کا سبب ہی یہی ہی کہ
 اجزائی زمین اوس بیج یا تخم کی راہ سی نکلا کر باہر آتی ہیں انقض جوشی کسی شے پر موقوف ہو یعنی
 بلکہ اوس کی اوس شے کی وجود کی کوئی صورت ہی ہو تو اوس شے کا اثر اوس دوسرے
 شے میں ضرور ہوگا۔ دوسری بات قابل گزارش یہی کہ حلال ہونا اور ہی قبول ہونا اور

غرض حلال ہونیکو قبول ہونا لازم نہیں اور قبول ہونے سے حرام ہونا لازم نہیں آتا اگر ہماری ہر
 خداوندی قبول ہونے سے ہم کہیں دل کہیں تو ان ارکان ظاہرہ کو جبکہ قیام قصود رکوع سجدہ کہیں میں حرام
 نہ کہیں گے مگر یہ بات ہی تو کفار کے خلاف ہی کو عبادت کرین خاص اوسکی نیت سی نذر نکالین یا اوسکی
 نیت سی نماز روزہ گذارین تو اوسکو حرام نہیں کہہ سکتی اگر بوجہ کفر اوسکی ناخوش ہو کر اوسکی ان اعمال
 کو قبول نفرمائیں اور اوپر ثواب عنایت نہوا کر بادشاہ وقت کسی امیر کا سلام نلے اور نذر قبول نہ کری تو
 یوں نہیں کہہ سکتے کہ بادشاہ ایسے کاموں سے یعنی سلام و نذر سی ناخوش ہوتا ہی یا اودن کا مونکی اوس
 یہاں ممانعت ہی اگر یہ بات ہو تو اسی امیر کی کیا تخصیص تھی کسی کی ہی نذر نہ لیا کرتی اور کسی کا ہی سلام
 اور نیاز و آداب قبول نہوا کرتا بلکہ ان باتوں کی ممانعت عام ہو جاتی مگر جس شخص میں کہ آداب بجا
 لانا اور نذرین پیش کرنا علامت تابعداری ہی اور نشان اطاعت ہی از قسم معصیت نہیں ایسی
 ہی اگر کسی کی عبادت نماز روزہ زکوٰۃ قربانی نذر فطرہ خدا تعالیٰ کی درگاہ میں قبول نہو جیسے
 کفر کی عبادت کا حال ہوگا تو اتنی بات سی اوس نماز روزہ زکوٰۃ نذر قربانی فطرہ کو گناہ نہیں کہہ
 سکتے جو حرام کہیں اگر یہ بات ہوتی تو ان باتوں کی ممانعت ہوتی کسی کی حق میں یہ باتیں طاعت
 نہو سکتی تیسری قابل لحاظ یہ ہی کہ اصل مالک خداوند تعالیٰ ہے بند و نکاحان و مال سب اوسکی
 ملک ہی بند و نکاحی ملک اوسکی ملک کی سامنی ایسی ہی جیسے رعیت کی گھر کو رعیت کا گھر کہتی ہیں وجہ
 اس کی سہی جاتی ہیں جیسی اصل مالک کو اس بات کا اختیار ہوتا ہے کہ اپنی رعیت کو اپنے مکان
 میں چاکر کی چاہی نکال دی اور رعیت والوں کو یہ اختیار نہیں ہوتا کہ اوس مکان پر چاہیں اصل مالک کو
 تصرف کرنے دین چاہیں نہ کرنے دین ایسی ہی خدا تعالیٰ کو اس بات کا اختیار حاصل ہی کہ جو چیز
 چاہی مخلوق انکی پاس رہی دی جو چیز چاہی اوسکی پسلی پر مخلوقات کو یہ اختیار نہیں کہ جو چیز چاہیں
 جانی دین جو نس چاہیں بخانی دین اگر یہ بات ہوتی تو کامیکو کوئی اپنے خویش و اقربا کو مرلی
 دنیا اور کامیکو کوئی غنی و مفلس ہوا کرتا جان و مال ہمیشہ ہمیشہ کو راکرتا چوتھی قابل ذکر شہ ہے
 جیسے رعیت کی لوگ اگر اس مکان کو چاہیں رعایا اصل مالک ہو کر رہتی ہیں اصل مالک کسی اور کا ہوتا ہے
 یا رسوم رعیت گری یعنی نذر ہیٹ سوار اصل مالک اور کو دینی لکین تو اصل مالک اگر خود حاکم ہو تو
 وہ آپ اوند سزا دیتا ہی ورنہ استغاثہ کر کی حاکم سی سزا سخت دلاتا ہی اور اسی وجہ سی برکوتی

ہر کوئی کہتا ہے کہ اصل ملک اور حاکم دونوں کی طرف سے ایسی باتوں کی حمایت ہی ایسی ہی جائز
 ہے۔ اور یہی اصلو قیامت خدا ہی آدم و حویرہ اگر اس زمین و آسمان والی و جان لگئی اور کتا بنائے لگین
 یا ہر سو سے برکت گری یعنی ہر ہر نماز کو جس طرح وہ طاقت و بوسند و زور بانی اور کے نام کی کرنے لگیں تو چونکہ
 خداوند عالم خود حاکم ہے بلکہ حکم الہی لگین ہی اس برکت بجا پرستار و بیگا اور اس وچہ ہی ہر کوئی کہہ سکتا
 ہے کہ یہ بات حرام اور منوع ہے بلکہ جیسی اس قسم کی جرم حاکمان مجازی بنات سمجھی ہیں جس سے
 بڑا بڑا و نکی نزویک کوئی جرم ہی نہیں ایسی ہی اس قسم کی باتیں جو اقسام شرک میں حکم الہی لگین کی نسبت
 بنات سمجھی ہیں سے بڑا بڑا اس کی درگاہ میں ہی کوئی گناہ نہیں ہے یہ حرام ہونگا تو اور کیا ہوگا ان
 عقوبات کی بعد بندہ پیچیدان جواب سوال عرض کرتا ہے غور سے اگر کوئی کا فر بند ہو یا نصرانی
 خدا کے نام کی نذر نکالی اور کسی ہندو یا مسلمان کو دیدی اور کسی کو قتل کر دے تو اس میں کبھی سزا نہیں کہہ سکتے اور کہ
 اختیار ہے خود کہانی یا کسی اور کو کہلا سے غیر کے ماتھے پر چھو کر دے یا غیر کو ہر دے یہ وہ چیز ہے کہ
 کسی کو کسی کو دیدی و بعد اس کی عرض کر چکا یعنی نہ فعل اہل ہی حرام ہی نہ جو مال اس کی وسیلہ
 ہی کیا اور اس کو حرام کہہ سکتے ہیں البتہ مسلمان کی حق میں بشریکہ نذر کر کے والا کا فرض داوس مسلمان ہیکر
 دی کر نسبت ہی خالی ہونگا کیونکہ یعنی والا خدا کی طرف سے لیتا ہی جب خدا تعالیٰ کی یہاں قبول ہی نہیں
 تو اس مسلمان کا لینا ایسا ہے جیسی فرض کر دیا و شاہ تو کسی کی نذر قبول نہ کری اور خدا کا شاہ ہی
 بادشاہ کی طرف سے لیتی ہی یہ بات بادشاہ کو مکروہ معلوم ہوگی ایسی ہی خدا تعالیٰ کی مان کا قہر
 ہے جیسی وہ خدا کا شاہ اگر کسی کی ماتھے پر چھو ہی یا کسی کو دیدی اور اس یعنی پریشتری یا یعنی والا مسلمان
 شاہی نہیں ہوتا ایسی ہی یہاں ہی سمجھ لیتی اور اگر نذر کسی اور کی نام ہی خدا تعالیٰ کے نہیں ہونگی
 یا شیبہ غیرہ کی ہی تو وہ جیسی نذر نکالنی حرام اور شرک ہے ایسی ہی اس مال کو ہی حرام اور ناپاک
 سمجھا جائیگی اس اتنی کہ شرک کو ناپاک فرمایا ہے کلام اللہ میں موجود ہی فاجتہدوا احسن من الاءان
 عربی مان جائیگی میں کہ جس ناپاک کو کہتی ہیں مگر ناپاک کی ظاہر ہی اگر ہوتی تو کچھ سبیل بھی تھا شرک
 ہی دل ناپاک ہو جائیگی یہاں پر سات سمندر ہی ہی ہوئی تو بھی پاک نہیں ہوتا اس صورت میں
 اس حال ہی اور اس بدن ہی جو نذر اور مکروہی پیدا ہوتا ہے عبادت قبول نہ کی کیونکہ جب شرک اور
 اور عبادتی اس عبادت میں ناپاک کی کالا تو ہوگا اور ظاہر ہے کہ ناپاک نام اس پاک و

در گاہ میں گام نہ بٹول ہوئی لگی مگر جیسی جو نور بنزرد آئینہ میں سی ہو کر نکلا کہیں جائی سبزی دئی
 اس کی ساتھ جاتی ہے یا جو انجان گھوٹوں جو چینی کے چھین سی ہو کر باہر آئے گھوٹوں چینی جو وغیرہ
 کی شکل و خاصیت وغیرہ اس کے ساتھ جاتی ہے یا جو پیل م حاسن وغیرہ کی گھلیو پیل ہو کر باہر
 میں اونکی ساتھ کہیں تک جاؤ شکل ام اور خاصیت ساتھ جاتی ہے علیحدہ نہیں ہوتی ایسی ہی جو
 مال طلقہ حرام سے آئی وہ کہیں جائی اوسکی حرمت اوس کی ساتھ جاتی ہے اس لئی اگر زنا دار وغیرہ
 لیکر کسی کی ماتہ چیدین یا کسی کو ہبہ کر دین تو خریدار اور لینے والے کی حق میں ہی وہ مال حرام ہی رہے
 گا حلال نہ ہو جائیگا بلکہ مثل گوشت خنزیر یا مہ کر و ضلال نہیں ہو سکتا اگر پوجا کرنے والے اس
 مال کو کسی کو دین نہیں یوں ہی چوڑ دین اور پھر اوس کی بعد کسی کی لینی کی روادار ہی نہیں بلکہ ناخوش
 ہوں جیسے اس طرف میں ہندو گائی پل معبودوں کی نام پر چوڑ کر سلق العنان کر دیتی ہیں اور اوں کو
 ساند کہتے ہیں اور کسیکو اجازت ادنیٰ بیکہ لینی کی نہیں دیتے تو ایسی جانوروں کو اگر جاہلین غیت میں
 بیجا میں تو اونکو بلا کر سبت اس قسم کی جانور رکھا کہا ناجائز ہوگا بلکہ وہ جانور جو پوجا کرنے والے
 اپنے آپ زنا داروں کو دیتی ہیں اور کہا ناہی درست ہوگا ورنہ پوجا و غضب و زوی اور پوجا
 و پستش غیر خدا اگر سبت ریگی و زوی کی وجہ سے جو حرمت ہی وہ تو خود ظاہر پیریات قابل طلب ہی کہ پوجا
 کر سبت کر سبت کیونکہ پوجا کی وجہ سے تو سبت ہوئی کہ سبت ہوئی کہ پوجا کو اس مال کے حصول میں
 کچھ دخل نہیں جیسے اور مال چراتے ایسی ہی یہ مال بھی پھر ایسا اس لئی نہیں کہہ سکتے کہ اس مال کا
 حصول لینی والوں کی حق میں پوجا پر موقوف تھا مان چوری پر یا غضب پر البتہ موقوف کہہ سکتے
 ہیں اور اس لئی یوں کہنا ضروری کہ شکر کی ناپاکی اور حرمت تو بیان موثر نہیں ہوئی البتہ چوری
 اور غضب کی حرمت فی اس مال کو حرام کر دیا پھر حال حرام ہونے میں کچھ شک نہیں بلکہ حرمت سے
 ایک نمبر زیادہ ہے تفصیل اس کی یہ ہی کہ کسی شخص نے ایک سفر میں ایک ناقہ پر لعنت کی رسول اللہ
 صلی اللہ علیہ وسلم نے یہ فرمایا کہ ہماری ساتھ شتر مادہ ملھون نہ رہے پانی اور یہ فرما کر اوس ناقہ
 کہ چوڑ دیا جب ہندو کی لعنت کا یہ اثر ہو کہ ساتھ دھن میں حرج نظر آئی تو لعنت خداوندی میں یہ
 شتر کہ چوڑ ہو گیا یہ ہے وجہ یہ تھی کہ قوم شہو کے کہ نو میں سی پانی پینی کو آپ نے اپنے اصحاب
 کو منع فرمایا اور اس پانی سے گندہی ہوئے آٹے کو نہ کھانے دیا اور سب جان سے میں

اور یہ سب جانتے ہیں کہ اس کی کشت گیتی میں کہ عیسیٰ دور کردی نظر عنایت سے ملاحظہ کر
 دیجیے اور ظاہری کہ اس کی زیادہ اور کیا جنت کی سعادت ہوگی اپنی آپ کو جہد یاری اپنی ہندو کو
 بی ادب و سلط و کینہ میں دیا عرض ہو جنت اب چاہ قوم خود کی استعمال کی شے فرمایا لیکن
 جب اس پانی کی استعمال کی حاجت ہی تو اس جانور کی کہانی سی بدیر اور فی مخالفت ہوگی جسکو
 پریش غرض میں مطلق اطلاق بنا دیا ہی وجہ اس کی یہی کہ اب چاہ قوم خود ذات خود سامان شرک
 نہ تھا اب شرکوں کی تمام حکام ہوا تھا اس چاہ پر اور نکاحا جاتا تھا اس چاہ ہی پانی بی بی کی کو اپنی
 پیاس بجھاتی تھی اس چاہ کی پانی سی آٹا گوندہ گوندہ روشتیان پکاتی تھی اور کھاتی تھی اور پانی
 اور دلی کہانی کر تو اناسو کر شرک و کفر وغیرہ کرتے تھے تو من شرک سی جو دانہ نبوی صلی اللہ علیہ وسلم
 میں موجود تھا ایک دور کا علاقہ تھا اور جانور مذکور سی جسکو وہ صبر پیش نشان وغیرہ محبوبان باطلہ
 شرک کو یہ را بطر ہی اس سی زیادہ کیا ہو گا یعنی اس حال ہی پر وہ ان کی پریشانی سے کوئی تھی وہ شرک
 کی جانور وغیرہ تصور نہیں جی رہا بی اہل اسلام کی جانور میں اس اور اس قدر زیادہ ہی کہ شرک اور پیر
 سب تو وہ نصرت مذکورہ اب چاہ مذکورہ کی نصرت سی کہیں بڑا کہ ہوگی اور اس ہی نصرت اور وہ چوری
 وہ لون مگر قریب وہ ملوث ہو گیا کی جس سی حرمت ثابت ہو چکی چوری کی حرمت تو ظاہری نصرت کی
 کو است حرمت سی برائی نام ہی کم ہی کہو نہ کہ ای کہت کہ کو است تحریر کی کہیں گے اور ظاہری کہ کہ است تحریر ہی
 پاد حرمیت ہوئی باطلہ اس قسم کی جانور اور اموال جسکا وہ سوال مذکور میں ذکر ہی سب سب ناجائز چیز
 اہل اسلام کو انکار کیا بار و امنین والہ علم حقیقتہ الحال فقط مورخہ ششم ماہ صفر ۱۱۹۸ ہجری۔

مکتوب یازدہم متعلق بوجہ ہر قرۃ و رسمہ نماز و سرائے جاہلی

السلام علیکم۔ عنایت نامہ رسید صحت خوش دامن الشفیق مستوجب شکر است خداوند شہانہ
 و بلید شہین را یتر بجلدوی این شکر موافق وعدہ تہن شکر تم لازیکم شفا کامل جلد تر عنایت فرمایید
 خود را اناس بہت آمد انتہاء المؤمنین از دیو بد طلبیدہ ام باقی ماند حیات البشی ہنوز در صحت و
 است و انہم نزد غشی حجر حیات رہا جب انہم طبعش رسید و در بظاہر صورت طبعش قریب
 الوقوع است و نیز جو بہت آفرینش و شوار بجایش آفرید و نیز بر از دیو بد خواہد آمد اگر رسیدند اگر اک

[illegible]

فی اتم عالمی... انسانی...
بود و خودش مستجاب عام میگردد و اگر با همه کسی را نه بینی مومن باشد یا کافر بطور خود در طلب
خانی بود و دنیا ده این اگر اثر آن محبت کند نیست چیست سخن دوم آنکه روزگار گاه وجود است
و شب بنگام میکاری عدم در روز بسر کردگی نیز علم بر اشتغال از سر بای جیات فروش و فانی زیر پاست
بنی آدم میگذرانند و شب بنوم که انوار الموت است همه را میسرانند و بطلت خواب غفلت و دیگر کسی
افزایند که باطلت که ساخته نشان قبر میگردد و از غرض آنرا با وجود نسبت حاصل است و این را
با عدم اختصاص چنانچه نمود هر چیز از وجود است بچنین ظهور شکل از نور علا و به برین در روز خوان
نعمتنامه گویند که چون بر حیوانات همه و صغای آدم از هر چهار سو می آیند و شب را دانی که با در جی خانه
سرکاری را سرگردانند و غرض از هر یک که بینی در روز ظهور خود وجود است و شب اختصاصی آن
مگر از اینجا که در محبوسیت بر وجود است چنانچه پدید است آخر محبوب بهانست که جمال و کمال دارد و جمال
و کمال از خصایص وجود است عدم را ازین مساوی که کسی نمی آید لازم آمد که نشان محبت بر عدم بود
یعنی که سرگرمی طلب آتش عشق را بی عدم مطلوب تر و خود را دست توان کرد چیز که موجود بود
طلبش محالست و کمالیکه در خود است عشقش در از تصور و خیال سخن سوم نیست روزگار معیشت
است میفرماید و جلنا انبار معاش و شب وقت راحت ارشاد است و جلنا ایل لباسا
چهارم اینکه در تحصیل معاش با هر کس و نا کس معامله افند همچون میقتد و اراج بنی آدم با هم از یکدیگر بر
آیند و چون شب آید معالما را بگذرانند و با موجود نیز از یکدیگر کیو شوند چون این سخن باشد
پیشانی شنیدی از اصل مطلب تیز میباید شنید نیز گیهای محبت همه آشکارا است همه را همه دارند
هر کس دانسته که در صفوری مجز و نیاز و در مجوری و دوری سوز و گداز در وقت ناز داند از شوق
و طلب بگوش آید در زمانه بی نیازی و غاب هیبت و یاس رو نماید در شوق ناز داری کار افتد
و در هیبت و یاس بکوت بی اختیاری در ماند چون در روز ظهور تجلیات محبوبی وجود است و نیاز
و غایات مکنان در کار بنی آدم کرده اند چه حاجت که ناله کنند و ناله دهند به جاشید بسیار طویب
استاده است می باید که هر چه عرض کند آهسته عرض کند یا گویم روز وقت ظهور نشان بی نیاز است
یعنی که نور بر کعبه کعبه را در هر وقت که بیا کی از مشیون لمن الملک الیوم الله الواحد القهار است

تو یہ ہوتا ہے کہ نئی بات جو پہلی نہ کلام اللہ میں اور نہ کلام اللہ کے احادیث میں بطور حتم و یقین سے امور کے ازواج
سلف سے ظاہر ہوئی ہو یا ظاہر نہیں آتا مگر ان کو گناہ و گنہگاروں کے لئے کلام اللہ میں اور قرآن میں اس بار میں
مستلزم ہے کہ یہ بات سلف سے ایسی ہے جو کہ کلام اللہ میں نہیں آتی نہ حدیث میں نہیں لکھی نہ علماء اور محدثین کو
ظاہر ہوئی ہو نہ نسبت عوام کے زیادہ تر اسخ اور ثابت نظر آتے ہیں کون ہیں جاننا کہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
کے زمانہ میں نہ کلام اللہ اس طرح من اول لے آخرہ اوراق میں لکھا ہوا تھا نہ اوس زمانہ تک زیر و زبر نشدہ چیز
برآمد ہوئی تھی یہ کتاب احادیث کو تو تصنیف ہوئی تھی تو کتب فقہ اور اصولی و تفسیری وغیرہ کا دستور تباہیہ او کا رد و خال
صوفیہ کرام باہن میت کذاتی معمول جو حضرت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اور اصحاب کرام تھے نہ نجابت
اور یا ضابطہ معلومہ طریقہ و اہل طریقہ کا اوس زمانہ تک رواج تھا اور وہ اسکی یہی تھی کہ نہ اذن امور کا کلام اللہ
نہ کلام اللہ حدیث رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم میں بطور پیران امور کو بدعت نہ کہیں اور نہ اسے سمجھنے تو کیا سمجھنے
اور جب یہ امور برے ہوں تو فرماؤ اچھا کون رہا اور یہہ باہن بدعت ہو میں تو اہل سنت کون ہوں
اس صورت میں یا تو یہ تشددات فقط مولویوں کی گہری ہوئی باہن میں یا بدعت کے یہ معنی نہیں
کہ نئی بات ہو کوئی اور یہی معنی ہیں باجمہ یہ خلیجان قابل کھانہ و یکہ اول ایک مثال معروض ہر
انکار اوس کے وسیلہ سے معنی بدعت ہی ہا سانی سمجھ میں آجائیں اور اس قسم کے خلیجان ہی دل سے
سکھ جائیں واضح ہو کہ اللہ تعالیٰ اور رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اور کلام اللہ اور احادیث اور
ظاہر فقر اور ہم جیسے نابکاروں کی ایسی مثال ہے جیسے بقراط سقراط اور قواعد علم طب اور
آجکل کے اطباء اور مرد ہم ہمارے کیونکہ جیسے بدن انسانی کہی صحیح و سالم اور کہی بیمار ہوتا ہے
ایسے ہی قلب انسانی ہے کہی سلیم کہی مریض ہوتا ہے چنانچہ آیت فی قلوبہم مرض اور آیت لا تدر
الہ اللہ لقلب سلیم اس پر شاہد ہے اور جیسے انالہ امراض بدنی کے لئے یہ قواعد مقررہ
علم طب میں ایسے ہی ازالہ امراض قلبی کے لئے احکام کلیہ مندرجہ کلام اللہ شریف اور حدیث میں
اور ہر علم طب بدنی کے موجد بقراط سقراط وغیرہ حکما و یونان گئے جاتے ہیں اور ہر علم طب
کہی یعنی طب نبوی کہی اللہ تعالیٰ اور رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم سمجھے جاتے ہیں اور جیسے آجکل
کے اطباء جو علم طب بدنی تو نہیں پر ہر مرض جزئی کی تشخیص اور علاج میں قواعد کلیہ علم طب ہی کو
اپنا مشد اور کہتے ہیں اور انہیں قواعد کی ہدایت کی موافق بروقت ضرورت کام کرتے ہیں

جسے ہی علامہ قرار جو بادی امت سے جائے ہیں موجد و اعد علم طب علی ہیں قواعد مند
 کلام اللہ و حدیث پہلو اصل اصول مجھکا وہی کی موافق ہوا تو جو میر ہیں کلام ہند ہوسکتے ہیں
 بلکہ غور سے دیکھئے تو قواعد متینہ بقراط متراط و جیوہم حکما یونان کی رعایت اتنی ضروری
 نہیں جتنے احکام مند رجہ کلام اللہ و حدیث کی رعایت عقل کو ضروری معلوم ہوتی ہے
 کیونکہ اول تو بقراط متراط زمانہ قدیم میں تھے کیا عجیب ہے کہ بہت سے مراعات اون سے
 عالم میں واقع ہوئے ہوں اور اسوجہ سے اون کے خیال میں نہ آئے ہوں اور علی بن ابی طالب
 ہو سکتا ہے کہ بہت سے قواعد طب اور اندامیر مراعات ایک دن کے ذہن کو رسائی نہ ہوئی
 چنانچہ ماہر ان فن طب پر پیشیدہ نہیں آتشک جسکو باد فرنگ کہتے ہیں ایک دماغ جس سے
 کتب علم طب یونان میں اس مرض کا اور اس کے علاج کا کہیں تہ نہیں دوسرے موجد
 طب ہنی بشر الہی ہر تہ خدا اور خیر البشر نہ تھے جو یون کہا جائے کہ مثل خدا انسان
 ہر شے کو جانتے تھے اور ہر پور پورا جانتے تھے یا مثل رسول اللہ صلی اللہ علیہ و آلہ
 جس شے کو جانتے تھے تو غلط کو صحیح اور صحیح کو غلط نہیں جانتے تھے بلکہ او کی اہمیت
 اور حقیقت کو وسیلہ دئی ابھی ہو ہو پچانتے تھے غرض نہ خدا کی نرائی نہ رسالت کی فضیلت
 ہی جو غلطی کا احتمال اوٹہ جائے اور علم طب نقلی یقینی بن جائے بلکہ ایک انسانیت ہی
 انسانیت ہی اور یہ بھی کو معلوم ہے کہ الانسان مرکب من الخطا و اللسان یعنی انسان
 مرکب ہے خطا اور بھول سے سو قطع نظر اسکے کہ کوئی قاعدہ دوسرے رنگا ہو گیا ہے
 کہ ان قواعد مقرر میں ہی دوسرے غلطی ہو گئی ہو اور خیر لوجہ انسانیت غلطی کا ہو جانا تو بھی
 علوم معقولہ میں نقلی ہے یہاں تو طرفہ یہ ہے کہ علم طب کو تو خود حکما اور اطباء ہی نقلی ہی
 کہتے ہیں یعنی نہیں کہتے اور دہرہ غلطی کا احتمال اور نہ کسی بات کے رجحان کا گمان و
 خیال غلطی نہ ہونے کی وجہ تو یہ ہے کہ خداوند علیم تو عالم الغیب و الشہاوت اور کمال شہی علم
 پوراہ سکے ساتھ میں لای عقل و لامی خود اپنی شان میں فراماتا ہے جسکے یہ معنی ہر شے نہ ہو
 نہ ہوئے اس صورت میں غلطی ہو تو کیوں ہو اور جناب سرور کائنات علیہ و آلہ الصلوٰات
 والسلامات ہر خیر بشر تہ پر خیر البشر خدا کے منطور نظر تہ خداوند کریم کے اپنے سب

[illegible]

یہی بات میں پیش ہوئی اسکا طلل جیسے اطباء زمانہ اور بیمار و لون کے دولون دربارہ عدم رعایت
 تو اندیشہ میں اور کسی پیشی نسخہ مجاز نہیں ایسے ہی بلکہ اس سے زیادہ خواص امت اور عوام دولون کو
 دربارہ تغیر و تبدل حکام شرعیہ مجاز نہیں اور اگر یوں کہا جائے کہ اکثر اطباء و متاخرین نے الباقی مقرر
 کی مخالفت کی ہے اور اس مخالفت کو جو جسے کوئی اور کو برا نہیں سمجھتا تو اگر خدا تعالیٰ اور رسول اللہ صلی اللہ
 علیہ وسلم اور علماء رفقا میں نسبت متقدمین اور متاخرین کی سی ہے تو جاسیے علماء فقہار کو بھی اللہ رسول کی مخالفت کا
 اختیار ہو تو اسکا اول جواب یہ ہے کہ وہ متاخرین جنہوں نے متقدمین کی مخالفت کی وہ متقدمین ہی کی ہرگز نہ
 اور کما فہم فرست انکی فہم فرست کہ کچھ کہہ نہ تھا اسلئے ہمارے نزدیک وہ دولون ایک ہی ذیل اور ایک ہی تہہ کا
 سونے کو کہا ہے کہ اطباء زمانہ کو متقدمین کو تو اسکی رعایت ضروری ہے اس کلام میں متقدمین ہی ہمیشہ دولون ہی
 مراد لیا جو اور متاخرین سے کہ مراد ہیں بنو سلیقہ تحقیق نہیں فقط تقلید سے کام کر سکتے ہیں دو ستر بار چاہیں کہ وہ جلد سے
 نسخہ جو کر دہن کی ٹیٹی مفع ہے تو جو چیز مفع ہے کہ سبب کی علم کے اسکی بات کی کہ وہ دہن ہی سمجھ سکتا ہو یا
 یعنی کی علم نسبت خداوند علیہم اور رسول کریم علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ و تسلیم کے تمام امت میں موجود نہ ہو نا و تم
 من العلم قلیل یعنی اور نہیں دیکھئے تم علم سے مگر تہوڑا اور حدیث بخاری و ترمذی نفی سے بدولت علموں با علم
 لبیکہ تم کثرا و یضکتہ قلیل یعنی قسم ہے اسکی جسکے قبضہ قدرت میں ہر جان پیری اگر جانتی تم وہ ہو جانتا ہو نہیں
 البتہ روئے بہت اور نسبت تہوڑا اسبات کہ شاید میں بلکہ ہر موقع پر جملہ اللہ و رسولہ علم کا مکمل کلام اصحاب کرام اور
 اہل بیت عظام ہونا اس بات کے بڑی دلیل ہے کہ اللہ رسول کی بات کی کہ کو سوا او کو کو ہی نہیں سمجھ سکتا کیونکہ
 جب اصحاب اور اہل بیت ضوان اللہ علیہم جمعین ہی نے سمجھا تو اور کون سمجھ سکتا ان صورتیں خدا اور رسول کے
 درمیان اور امت کو درمیان مداخلت نہیں کیونکہ طیب کامل اور پیر چاہیں ان تفاقی نہیں جتنا خدا اور رسول اور
 امت میں فرق ہی اچھلے جیسے پیر چاہیں کہ قواعد طیب اور اطباء زمانہ کی نسخہ میں کی پیشی
 یا تغیر و تبدل ناروا ہے اور کرے تو اطباء کی طرف سے و شکار لی اور تمام خویش اقربا دوست اشرار کی بوجہ پڑی
 اس سے زیادہ تمام امت کو عالم ہوں یا جاہل فقیر یا صفا ہوں یا دنیا دار خدا تعالیٰ اور رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
 کے ارشادات میں عقاید ہوں یا اعمال قواعد کلیہ ہوں یا صورت جزئیہ تغیر و تبدل کی پیشی کا اختیار نہیں
 کریں تو خدا تعالیٰ اور رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کی مقررہ اور طریق کے نزدیک ہر کچھ عقل
 مغلوب ہوں گے اور اس تغیر و تبدل کی کی پیشی ہی کا نام بدعت ہے عقاید اور اعمال کے فرق کو

یہی بات میں پیش ہوئی اسکا طلل جیسے اطباء زمانہ اور بیمار و لون کے دولون دربارہ عدم رعایت

۱۰۰
 ۱۰۱
 ۱۰۲
 ۱۰۳
 ۱۰۴
 ۱۰۵
 ۱۰۶
 ۱۰۷
 ۱۰۸
 ۱۰۹
 ۱۱۰
 ۱۱۱
 ۱۱۲
 ۱۱۳
 ۱۱۴
 ۱۱۵
 ۱۱۶
 ۱۱۷
 ۱۱۸
 ۱۱۹
 ۱۲۰
 ۱۲۱
 ۱۲۲
 ۱۲۳
 ۱۲۴
 ۱۲۵
 ۱۲۶
 ۱۲۷
 ۱۲۸
 ۱۲۹
 ۱۳۰
 ۱۳۱
 ۱۳۲
 ۱۳۳
 ۱۳۴
 ۱۳۵
 ۱۳۶
 ۱۳۷
 ۱۳۸
 ۱۳۹
 ۱۴۰
 ۱۴۱
 ۱۴۲
 ۱۴۳
 ۱۴۴
 ۱۴۵
 ۱۴۶
 ۱۴۷
 ۱۴۸
 ۱۴۹
 ۱۵۰
 ۱۵۱
 ۱۵۲
 ۱۵۳
 ۱۵۴
 ۱۵۵
 ۱۵۶
 ۱۵۷
 ۱۵۸
 ۱۵۹
 ۱۶۰
 ۱۶۱
 ۱۶۲
 ۱۶۳
 ۱۶۴
 ۱۶۵
 ۱۶۶
 ۱۶۷
 ۱۶۸
 ۱۶۹
 ۱۷۰
 ۱۷۱
 ۱۷۲
 ۱۷۳
 ۱۷۴
 ۱۷۵
 ۱۷۶
 ۱۷۷
 ۱۷۸
 ۱۷۹
 ۱۸۰
 ۱۸۱
 ۱۸۲
 ۱۸۳
 ۱۸۴
 ۱۸۵
 ۱۸۶
 ۱۸۷
 ۱۸۸
 ۱۸۹
 ۱۹۰
 ۱۹۱
 ۱۹۲
 ۱۹۳
 ۱۹۴
 ۱۹۵
 ۱۹۶
 ۱۹۷
 ۱۹۸
 ۱۹۹
 ۲۰۰
 ۲۰۱
 ۲۰۲
 ۲۰۳
 ۲۰۴
 ۲۰۵
 ۲۰۶
 ۲۰۷
 ۲۰۸
 ۲۰۹
 ۲۱۰
 ۲۱۱
 ۲۱۲
 ۲۱۳
 ۲۱۴
 ۲۱۵
 ۲۱۶
 ۲۱۷
 ۲۱۸
 ۲۱۹
 ۲۲۰
 ۲۲۱
 ۲۲۲
 ۲۲۳
 ۲۲۴
 ۲۲۵
 ۲۲۶
 ۲۲۷
 ۲۲۸
 ۲۲۹
 ۲۳۰
 ۲۳۱
 ۲۳۲
 ۲۳۳
 ۲۳۴
 ۲۳۵
 ۲۳۶
 ۲۳۷
 ۲۳۸
 ۲۳۹
 ۲۴۰
 ۲۴۱
 ۲۴۲
 ۲۴۳
 ۲۴۴
 ۲۴۵
 ۲۴۶
 ۲۴۷
 ۲۴۸
 ۲۴۹
 ۲۵۰
 ۲۵۱
 ۲۵۲
 ۲۵۳
 ۲۵۴
 ۲۵۵
 ۲۵۶
 ۲۵۷
 ۲۵۸
 ۲۵۹
 ۲۶۰
 ۲۶۱
 ۲۶۲
 ۲۶۳
 ۲۶۴
 ۲۶۵
 ۲۶۶
 ۲۶۷
 ۲۶۸
 ۲۶۹
 ۲۷۰
 ۲۷۱
 ۲۷۲
 ۲۷۳
 ۲۷۴
 ۲۷۵
 ۲۷۶
 ۲۷۷
 ۲۷۸
 ۲۷۹
 ۲۸۰
 ۲۸۱
 ۲۸۲
 ۲۸۳
 ۲۸۴
 ۲۸۵
 ۲۸۶
 ۲۸۷
 ۲۸۸
 ۲۸۹
 ۲۹۰
 ۲۹۱
 ۲۹۲
 ۲۹۳
 ۲۹۴
 ۲۹۵
 ۲۹۶
 ۲۹۷
 ۲۹۸
 ۲۹۹
 ۳۰۰
 ۳۰۱
 ۳۰۲
 ۳۰۳
 ۳۰۴
 ۳۰۵
 ۳۰۶
 ۳۰۷
 ۳۰۸
 ۳۰۹
 ۳۱۰
 ۳۱۱
 ۳۱۲
 ۳۱۳
 ۳۱۴
 ۳۱۵
 ۳۱۶
 ۳۱۷
 ۳۱۸
 ۳۱۹
 ۳۲۰
 ۳۲۱
 ۳۲۲
 ۳۲۳
 ۳۲۴
 ۳۲۵
 ۳۲۶
 ۳۲۷
 ۳۲۸
 ۳۲۹
 ۳۳۰
 ۳۳۱
 ۳۳۲
 ۳۳۳
 ۳۳۴
 ۳۳۵
 ۳۳۶
 ۳۳۷
 ۳۳۸
 ۳۳۹
 ۳۴۰
 ۳۴۱
 ۳۴۲
 ۳۴۳
 ۳۴۴
 ۳۴۵
 ۳۴۶
 ۳۴۷
 ۳۴۸
 ۳۴۹
 ۳۵۰
 ۳۵۱
 ۳۵۲
 ۳۵۳
 ۳۵۴
 ۳۵۵
 ۳۵۶
 ۳۵۷
 ۳۵۸
 ۳۵۹
 ۳۶۰
 ۳۶۱
 ۳۶۲
 ۳۶۳
 ۳۶۴
 ۳۶۵
 ۳۶۶
 ۳۶۷
 ۳۶۸
 ۳۶۹
 ۳۷۰
 ۳۷۱
 ۳۷۲
 ۳۷۳
 ۳۷۴
 ۳۷۵
 ۳۷۶
 ۳۷۷
 ۳۷۸
 ۳۷۹
 ۳۸۰
 ۳۸۱
 ۳۸۲
 ۳۸۳
 ۳۸۴
 ۳۸۵
 ۳۸۶
 ۳۸۷
 ۳۸۸
 ۳۸۹
 ۳۹۰
 ۳۹۱
 ۳۹۲
 ۳۹۳
 ۳۹۴
 ۳۹۵
 ۳۹۶
 ۳۹۷
 ۳۹۸
 ۳۹۹
 ۴۰۰
 ۴۰۱
 ۴۰۲
 ۴۰۳
 ۴۰۴
 ۴۰۵
 ۴۰۶
 ۴۰۷
 ۴۰۸
 ۴۰۹
 ۴۱۰
 ۴۱۱
 ۴۱۲
 ۴۱۳
 ۴۱۴
 ۴۱۵
 ۴۱۶
 ۴۱۷
 ۴۱۸
 ۴۱۹
 ۴۲۰
 ۴۲۱
 ۴۲۲
 ۴۲۳
 ۴۲۴
 ۴۲۵
 ۴۲۶
 ۴۲۷
 ۴۲۸
 ۴۲۹
 ۴۳۰
 ۴۳۱
 ۴۳۲
 ۴۳۳
 ۴۳۴
 ۴۳۵
 ۴۳۶
 ۴۳۷
 ۴۳۸
 ۴۳۹
 ۴۴۰
 ۴۴۱
 ۴۴۲
 ۴۴۳
 ۴۴۴
 ۴۴۵
 ۴۴۶
 ۴۴۷
 ۴۴۸
 ۴۴۹
 ۴۵۰
 ۴۵۱
 ۴۵۲
 ۴۵۳
 ۴۵۴
 ۴۵۵
 ۴۵۶
 ۴۵۷
 ۴۵۸
 ۴۵۹
 ۴۶۰
 ۴۶۱
 ۴۶۲
 ۴۶۳
 ۴۶۴
 ۴۶۵
 ۴۶۶
 ۴۶۷
 ۴۶۸
 ۴۶۹
 ۴۷۰
 ۴۷۱

نہیں دیکھ کر غافل و بیوقوف سب اداں کے امور پر ہر سانس کو چھوڑ دیتے ہیں، جیسے شربت بنفشہ کے بعض افراد
جس وقت وہ ان کے ہاں پہنچتا ہے تو ان کے دل میں اس صورت میں آتی ہے کہ یہاں تو ایک کھجور کا پتھر اور ایک کھجور کا پتھر
و شکر و مار و فخر اور اسکے سامان کا مثل و چچی و انگڑان و غیرہ فراہم کر دیا گیا ہے اور یہ تو سب اور اس مامور
پر کیا گیا ہے لکھنا پڑھا کرنا سب اس کے لیے ہے ایسے ہی علامہ قلبی میں بہت سے امور دیکھے جاتے ہیں کہ وہ ہر حال
امور پر جو توجہ دے گا وہ مامور پر ہوتے ہیں اس وجہ سے ان کے کام میں وہ بہت معلوم ہوتا ہے جو بہت کم ہوتا ہے
میں بہت سب امور دیکھ کر تو قصہ کی نسبت شروع تہذیب میں بدعت ہو گیا اگلا تباہ تباہی قسم کے ہیں چنانچہ
آل غل پر پوشیدہ ہیں اس صورت میں ان کو بدعت کہنا اپنا قصہ سمجھتا ہے ان سبب اسکے کہ تباہی شروع
میں یہ مامور ہیں اس وجہ سے اگر ان کو مذمت کرنا چاہا تو ان کے پاس سبب کیا جاویں تو حضانہ نہیں لیکن اس لیے
سے آواز دے کر پڑا یا اس پر تو بالسنہ تہذیبی تہذیبی ہر ایک میں ہر ایک پر مامور سامان اور ذرا کیسی مامور ہوں اور
و رانہ بالسنہ کے ہیں کیونکہ اس قسم کے امور کے امور پر ہر ایک جو ہر ایک سمجھتا ہے تو اس لیے ہر ایک
سمجھتا ہے کہ اس کے امور پر قصہ وہ اور سنو ان امور پر تو سب میں جب وہ امور مامور ہوتے ہیں تو اس لیے ہر ایک
امور پر ہونے لگے اور جب یہ امور ذرا بعد میں بلکہ کوئی صورت ایسی نکل آویں کہ اس کے پیش کے بھی اصل
ہو سکیں تو پھر وہ امور مامور پر ہونے لگے جیسے کہ علاج بدنی میں شربت بنفشہ کہ میں تیار کیا تو پھر وہ امور جن کو
تفصیل شربت بنفشہ قرار دیا ہے امور پر نہیں ہتھ پڑا لیتا اس اگر ان امور کو کوئی مقصود بالذات
سمجھ لیتے تو ظاہر ہے کہ اس وقت او کی بجا آوری بوجہ ذرا بعد ہونے امور سنو نہ سکتے ہیں اس وقت میں ہی یہ
اور مامور پر ہونے لگے تو اب لاریب یہ سب امور بدعت ہو جائینگے پھر تھیں اصل عقل کے توال کر کے لیتا
گزارش اور ہے کہ اصل مقصود شارع بقار کلام اللہ اور بقا احاطہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اور
او کی معافی کا علم اور توجہ الی اللہ اور تحصیل محبت خداوندی اور قلن رفع محبت دنیا اور اہل دنیا اور
میں تہذیب اخلاق اور از انہ خصال ناشائستہ ہے سوال عقل اور تجربہ کاروں پر اس سلسلہ میں کہ
امور ذکرہ الصدر کہ بیشک ان مقاصد کے حصول میں مداخلت تمام سبب استیفاء ہے تا اور عرفا
امور پر ہوتی اور اس وجہ سے ان کو ملتی ہے کہ ان کو توجہ دینا ہے اور محبت پر چلتی ہے مابست کو سبب ہے
لیکن مہذبہ تہذیب یا لانا خوب تھکتی ہو گیا کہ مطلقاً ہی بات کو نہیں کہنے بلکہ اس کی بات کو کہتے ہیں کہ
بس کو کسی امر اس پر حصول میں مداخلت ہو

مکتوب فی شرح بیان انکساریت که در علم غیب است

بسم الله الرحمن الرحیم
الحمد لله رب العالمین
والصلاة والسلام علیکم عتبات نامہ رسید تا بهشت طلال
یارب این زمانہ چه پر شور است کہ بجای محبت اخوت اسلامی عداوتها برخاستند و در آن مسائل کہ متفق علیها
بودند اختلاف پیدا کرد و جاہلان را در مکر مناظرہ نوبت قدم نبی رسید عتبات فراموش من گویم مشکل و گویا
شکل حقیقت مسلم را بکشایم فحاصلان وقت فہم از کجا خواهند آورد و اگر بر روکار مسلمہ گفتا کہ من ایمان انکار موجود
من بزرگی از انبیا سے روزگارم خدا نیم رسول نیم ولی نیم امام نیم انانکہ با سمنائی از عقلیات و نقلیات
نظر بر مکاشفات والہامات و وحی و منام و ولایا و انبیا علیہم السلام صفات و علم غیب بنیست انبیاء اولیاء
بہم وارد اند سخن من دیوانہ چه خواهند شنید کہ انظار حق ہم در انچو مسائل ضرورت بنیست انجا کہ مسلمہ
مختصر بنویسیم ہمہ مخلوقات زمانی اند از ذات شان گرفته تا صفات ہمہ در قید زمانہ حاضر باشند و بہین
کہ چشم و گوش ما از نوع مدرکات خود سوا موجودات زمانہ حاضر مگر ادراک نہ توان کرد آری اگر آن حاضر را
تا ماضی و مستقبل یعنی ہم میرسد احتمال ادراک موجودات گذشتہ و آیندہ ہم بودی مگر دانی کہ زمانہ غیر
قارذات است و دانی ہم موجود و نتوان شد تا و تنیکہ آن حاضر فنا نشود آن مستقبل بوجہ و نتوان آمد پس
حواس قوی مدرکہ ما از اندازہ آن نہ بیرون دانی نتواند تا امور مستقبلہ ما در یاد و درین بارہ انبیاء
و اولیاء و عوام ہمہ متساوی الاقدام اندچہ ہمہ مخلوق اند و بہین مخلوقیت نہ پای این احتساب جس آن حاضر شد
چون اینقدر حق شد و دریافته باشی کہ انبیاء و اولیاء بلکہ خود سرور انبیاء و اولیاء صلی اللہ علیہ وسلم
از ادراک امور مستقبلہ بذات خود عاجز اند آری اگر وحی و الہام در سر کار تعلیم شود چہ مضائقہ باین تقریر
و جہ انحصار علوم خمسہ در ذات جناب باری تعالی و تقدس کہ در آیتہ ان اللہ عندہ علم الساعة بان الشانہ
در آیتہ باشی چون ہمہ امور مستقبلہ اند کہ جز فانی کون و مکان و زمین و زمان بران احاطہ نتوان کرد
و اللہ اعلم الخ شیء محیط اما انک خود در احاطہ زمانہ اند و منظور آن بیرون ازان رفتن نتواند چون
حق علم غیب و ہم حقیقت غیب متنازعہ فیہ ازین تقریر پریشانہ دریافته باشی باز چہ حاجت کہ دیگر قلم
بیاچہ این اینقدر دیگر نوشتن مناسب و اہم کردا افغان غیب را عام دانند امور مستقبلہ باشند با موجود
چنانکہ غیب را عام دانند بجائہ خود باشد با تعلیم دیگران و ازین وجہ این نزاع لفظی برپا شد و نہ

در مسلمانان نیست که فکری دین و ایمان او نباشد برادر علی بن ابی طالب و مقدوسی را که فریباید است ای انبات علم
غیب اگر چه بی تحقیق و اطمینان باشد بر اهل ایمان و جاهلان و دیگر گزینان است اگر چه تاویل حق باشد اگر چه اگر
کسی نام فرد خود را در خدا و رسول الهی نهاده که در علم و صنعت ثانی باشد اهل ایمان و ایقان و اهل عقل و نقل را اگر
متوان بودین هم بگذارد و در محادرات خویش عوام از بعضی الفاظ چندان احتراز از آنست که از شفا هم اگر چه باعتبار
و صنعت ثانی در دوران الفاظ منظور نیست و در و شفا هم کسی نام خویش با فرزندان خویش با و بی کمالی و غیره
یا زهر یا دخترا زین یا زید یا ابوالفضل کند و باز به بیشک چه سخن به نسیب آدمی شوند و دین اسماء هم اگر چه در هم
معانی تغییر می شود و دیگر چه حرج است آخر و صنعت ثانی اعتبار و صنعت اولی نمی ماند با این همه این احتراز که
هم در اعتدال نظر ایهام است اینجا آن ایهام در آن احتراز کجا رفت خدمت مولوی فتح محمد صاحب از من
چونکه در اسلام پیام های خدمت نشی صاحب را شنید و شنید که خواجگان بخش نماز احمد فرستاد و او را در خدمت
از ان الله و ان الله و السلام علی من اتبع الهدی

یہاں لکھا ہے کہ جب خداوند سبحان اور پھر خداوند تعالیٰ نے اسے کوئی کسی کی
 زمین لکھا اور بے سبب و سبب کے رسم و راہ کو غلط سمجھنا ہے پر آپ ہی فرمایا میں یہ حال ہو
 تو کیا حال ہو گا کیا اس صورت میں تو قہم و انصاف ہو سکتی ہے ہرگز نہیں بلکہ ہر کسی کی خورانی
 اور ہر مذہب باطلہ کی خوشنالی اور موجب از دیا و ترقی باطل ہے حضرت موسیٰ علیہ السلام کو سب
 جانتے ہیں ان کے کیسے پیارے تھے اور کیسے بلند ہمت الوداع تھے پہنچی اسرائیل پر ان کا کتنا
 اثر حال تھا کہ غلامی فرعون و قوم فرعون سے چھڑا کر بادشاہ مملکت و سپہ نادر و مگر تشریف
 احکام میں اتنی سزا کی کہ تھے کہ بعض بعض دفعہ پاؤں کو اوٹھا کر سر پر معلق کر دیا تو حکم نامہ نہیں تو نہیں
 اور سامری نے ایک کرشمہ بے معنی دکھلایا اور سب کے سب چھٹ پٹاؤں کے حلقہ بگوش ہو گئے
 اور انہیں بھی کیا اور ہجرات موسیٰ کی پھر کرشمہ سامری ہی حضرت موسیٰ علیہ السلام کے اعجاز کا طفیل تھا
 حضرت جبریل علیہ السلام ان کی مدد کو آئے تہ اذن کی اسب ماوہ کے سم کی تاثیر سامری کو نظر پڑتی
 اس کرشمہ کی نوبت آتی پھر حضرت موسیٰ علیہ السلام کجا اور سامری مرو و دو غار کا مگر چونکہ اس کی
 مدد راہی ڈھول و بھکار و شنی چراغی مرغوبات طبعی میں سے تھے اور حضرت موسیٰ علیہ السلام
 کے ارشادات نفس پر دشوار تو حضرت موسیٰ علیہ السلام کا اتباع دشوار تھا اور سامری کا اتباع سہل
 غرض اس بنا میں مذہب باطلہ بوجہ مذکور قابل ارتفاع نہیں جو یہ خیال باندھے مشرکوں کی
 نسبت یہ خیال غلط ہے کہ وہ ہر دم ساتھ رہتے ہیں اور ہر دم آگاہ تھے میں یہ خدا ہی کی شان
 ہے کہ وہ بیکہ بظہر خرق عادت بعض اکابر سے ایسے معاملات ظاہر ہوئے ہیں اس کے جاہلوں
 یہ کہہ کر اسے تصور میں صورت کا خیال امر فضول ہے جیسے کسی کے تذکرہ کے وقت کسی
 خیال آتا ہے ایسا ہی تصور شیخ میں گم تصور کر تو اپنے آپ کو اپنی جگہ اور شیخ کو اپنے وطن میں اور
 اس کے ساتھ یہ خیال رہے کہ ہر سے کچھ فیض آتا ہے اللہ الصمد اور لیسہ مذکور اسے چند کے
 متوفی ہو اور الصلوٰۃ والسلام علیک یا رسول اللہ بہت مختصر ہے مگر رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کو
 حاضر و ناظر سمجھنا چاہیے ورنہ اسلام کیا ہو گا کفر ہو گا بلکہ یوں سمجھی یہ پیام فرشتہ بنیائے حق و اسلام

مکتوب پانزدہم بتحقیق نفس

کترین نیازمند آن محقق است که در این کتاب صاحب علم فی الدین صاحب دامت برکاته
 پس السلام مسئول عرض پرداز است عنایت نامه معیت چند سوالات عرض مولوی ابوالقاسم صاحب
 بنیه و دارالعلوم بھوپال مثنی جمال الدین صاحب رسیده اشاره و تحریر جواب سواتی شماره ۱۰۱۰
 با و کارین امثال اشارات بزرگانست اما آنچه درم را خود معلوم است همچو سپاس ایدال ضرب است
 ندارد و عالمی که کتابی در این اثن بود بکار کسی نیاید خصوصاً کسی که از علم هم جز نام بدست نیاورد و کار
 خیریکاری نباشد بدین سبب طبع سست کارین که کاهلی درینا و اونها ده اند از تحریر جواب جمله فاعلی
 مگر چون دیدم که در تحریر جواب سوال اول چندان ضرورت کتب نیست را بطه نیاز موشکان شد و دست بکار
 و تلمیذین لازم آمد آنچه بدین نارسائی من میرسد درین اوراق رقم زده بخندست میرسانم باز آن خندم
 اختیار است بخندست مولوی ابوالقاسم صاحب تمنا این جواب را روانه کنند یا نکنند مگر مصلحت دیدن
 آنست که جواب احقر را بخندست مولانا رشید احمد صاحب فرستاده از ملاحظه شان گذرانند و جواب او
 سوال دیگر از دست مبارک او شان نویسانیده روانه کنند آئیده هر چه مقتضای راستی حساب باشند
 کار خود میکنند ملاحظه فرمایند چون خود میکنند نقد و واضح میگویم که از انبیاء علیهم السلام و اولیاء کرام گرفته
 تا عوام کالاکم در محبت خویش و خویشان خویش همه شریک یک دیگر اند که نیست که ازین محبت
 دیش خالی بود و اینهم روشن است که همه را از انبیاء علیهم السلام و اولیاء کرام و عوام خواستنی آن آید
 و جامه و مکان و دیگر ضروریات و طبیعت نهادند و لذت لذت و نفرت از تکلیفات جفاست و او را
 فروی از افراد بشری از منفرد خالی توان شد و همچنین کم و بیش غصب و قیظ بدل پس و نا کس نقش است
 فرق اگر باشد این باشد که خواص را بر مخالفت دینی رگ غیظ و غضب بجوش آید و عوام را مخالفت دینار
 خویش از جهان برآید خواهش را بمنزله تحصیل داران باید شناخت که از چپ و راست بهم درده دارا سلطنت
 سلطانی که نسبت روح جسم انسان را باید گفت رسانند و غضب را بتمام کو تو ال باید داشت و بمرتبه
 رسالداران و صوبه داران باید داشت که مقهوره هر کاری و متعلقاتش را که اینجا جسم دمال و اینجا و خویش
 باید فهمید از صدمه بر معاشان و جمله دشمنان نگا دارند چون ایقدر و معروض شد و عرض دیگر هم نگاه باید انداخت
 آیت و مخالفت انجن والانس لالیعبدون بدین جانب ارشاد میفرماید که چنانکه عرض اصلی از
 تراشدن قلم نوشتن است گو گوش را بنوک او میتوان خراشید و همچنین مقصود اصلی از پیدایش انسان

[illegible]

[illegible]

الاتصال صورت بند چیز و دیگر که بخاطر معانی عبادت که غرض اصلی از خلقت انسان است خود
شاید بدین است که خواهی در غلبه مخالف طلب خداوندی خود در حالت اطاعت و معاونت
نذکور بر سر کار باشد چه طاعت و عبادت خود بدین بازداشتن نفس خواهش از خواهش او است اینجا
که میفرماید فاما من خاف مقام ربه و بنی النفس عن الهوی فان الجنة هی الما و من یزین صورت خود
در حالت کمال اطاعت و عبادت که مرتبه اعلای آن عین الطیباتان نفس است طلب نذکور که موجود بود
و اطلاق نفس اماره درین حالت هم بنظر تحقیق درست بود چه بدین طلب را گویند در حالت مذکور
عزم اساک هر چند قوی تر بود اما طلب نال و آب و غیره نیز بر پرده آن موجود باشد چنانچه بعضی
ثواب روزه پس از مرض اخلاص و قطع نظر از فضائل دیگر از شرافت اوقات و دقایق اگر هست بر
بر همین طلب است اگر قوی است ثواب هم و افزون بر ثواب هم بقدر ضعف خواهش نذوری آورد و بار
تتبع صبر که لازم کمال آن نصیب اکمل افراد بشر صلی الله علیه و سلم شد بدین خواهش است اگر
خواهی و محبتی بخیر نیست از بهر نسیان یا نوات آن چه صدمه بل رسد که ضرورت بصیرت
بالحکم نفس مطمئنه هم نفس اماره در آغوش دارد چون نفس اماره بهر ای است یا نفس اماره چندان
فی الفت نیست که آغوش با نفس مطمئنه و انبوه بلکه اگر غور نگذارد آغوش هم مثل نفس اماره
ضرورت در صورت تعارض محبت خداوندی و محبت غیر اگر محبت غیر خیر مانده امر با سوره است
محبت خداوندی منشار بر جبهه توینخ پنهانی بود و میداند که ملاست همین است پس اکنون
سخنی که گفته قابل گذارش است عرض کردیم بیشتر میروم نفس فقط یک سیر جاست با یک تن و دو باز
رابط نداده اند ما جل الله جل من قلبین فی جوفه بیزیل فهم از تعلیقات کافیت اگر چه بهر اطلاع
حال خود علم و جهانی هر کس کافی باشد بدان اگر بهر اعضا و ارواح جدا گانه تجویز کنند و کرده اند و احوال
آن داریم من الله نداری و مگر و فتنه که نفس فقط یک باشد بقدر و اساسی بر تود و اوصاف و اعتبار
و این بدان مانده که یک کس هم پدر باشد هم پسر هم کلک شود و هم بخت یا هم عالم بود و هم حافظ هم
شاعر بود و هم ناظر علی هذا القیاس الغرض و جدا طلاق لفظ اماره آن امر بالمره است چنانچه گویند
و آماره بسوره و گیرند و پیدا است که الحذف المنوی کالذکور و جدا طلاق تو امه همان نذور و توینخ
پنهانی است که در صورت تعارض ضرورت و علت تو صیف بالمطهره غرض با مجرم طاعت

[illegible]

[illegible]

امتها و علت معجزه باشد که برای اضافت یک یازدهم و اول فخری و بیانی که از او زبان مادی و روحی که میزد و میخیزد
 شعاع شمس است انتهای شعاع است تقابل شمس بخیر است انتهای شعاع نور است است امرا که در دوزخ و جبرئیل باشند از این شعاع
 این و پس اگر خود و صوب را در یک فرض کنیم و او را در یک نقطه قرار دهیم که خود باشد بخیر است که خود را از انتهای شعاع آفتاب
 چند و یک چو کند که چون در اضافات تقاضا همین است که تقابل یک و توقف بر تقابل دیگر بود و ازین جهت آنکه موقوف
 علیه در تقابل است تقاضا شمس اول بود و نظیرین در تقابل هم تقابل نور آفتاب اول بود و تقابل ذات و صوب بدان میسر آید و تقابل
 حرکت متدبیر که آنچه مبدء حرکت است هر دو تنهای حرکت بود و درین حرکت کلی مبدء حرکت هم همان ذات و صوب باشد و
 متدبیر حرکت هم همان که در نظریه برین حرکت اول ذات آفتاب آید چه راه است و بعد از آن ذات و صوب چنانچه
 حرکت درین حرکت این گفتار که ذات نور شمس از آفتاب الی الله صوب من ذات الیه تا سطحی مطلق آید که چون این است
 جلاله البقی اولی بالمتوین من انفسهم نزول برین معنی باشد که ذات آفتاب که در خصوص صفا تمام البقیین جعلی الله صوب من
 و ترب الی المتوین من انفسهم مستند به چون این است علینت ارواح او نشان از خودی فاحشه مذکور به نسبت از این متوینان
 و تقدم او نشان بر آنها و احیای تسلیله بود و نظیر برین الوسطه او نشان باین باری جل مجد و اول و حق تحقیق در این
 وجود او نشان و کمالات وجود و دیگران و ضعف وجود و متوین و کمالات وجود او نشان از خودی فاحشه مذکور به نسبت از این متوینان
 علینت و دیگران واجب الاذعان بود و تصور برین قصه در میان بطور متوسطه با این شمس و ارض لازم آید پس فاحشه مذکور
 فاحشه است و نور ارض ضعیف تر از آفتاب فاحشه باشد و ارض وقت شب از این نمای اینچنینی قصه مذکور و نظیرین
 صورتی میزد و است که لکه محبت انبیا و کرام علیهم السلام که یکس از کمالات وجود و نسبت نیست که دیگران خود و باز خود
 از نشان اناتال نور آفتاب و از این محبت خداوند جل مجد و ضروری بدین سبب فاحشه است خداوندی و غایت آنطوری
 نسبت محبت دنیا و غایت این طریقت در قلب او نشان ضروری التسلیله بود و بدین واسطه که سرایه عصمت اطمینان همین
 است از راه این اطمینان است عصمت لازم آید و فاحشه اطمینان با بصورتی که فاحشه باقی تو جیبیه قصص میزید و عدم غرض و شمس از این
 حواله خود و دیگران که ام اینها میزد که بار دیگر قلم فرسایم فاحشه و عوان ان الحمد لله رب العالمین جعلی الله صوب من انفسهم مذکور و آله و اخوان
 اجمعین بر چنینکه یا جسم الکرمین

حکمه علی سلسله و کرمه که حصه اول فیوض قاسمیه غنایم کوپنچا و مسرا
 حصه که حکمی فهرست صفحه ۶۳ مین مندرج قریب شروع میوز الاهی

قطعات پنج تا بر کلاه هم خوانده است
 ابو محمد صدیقی ضابطی در کتب معتبره

اشع و در بره نمود ابراز اوقات
 سستش گفته سخنان اشارت قوت

قسمت قاسم علامه و عصم
 هاشم من گشت طبع مدار

نسخه
 از سید علی بنک المازنی
 قسم کرده نکات انبار قوت

ایضا

کتاب
 کردیم تنظیم قاسمی

جسمه شایسته بی بی
 طاهر مداح کهن و نام اد

حکیمه قلم دار
 محمد المهادی سید المبارک

سید بنای کتب و سید المازنی
 در دستم این کتابش

گشت اندک شمع قاسمی
 زامن است بشیر الدین

ق ۱۱ ف
۱۲

۲۹۵۶
۲۹۵۹

MUSLIM UNIVERSITY LIBRARY
ALIGARH

This book is due on the date last stamped. An over-due charge of one anna will be charged for each day the book is kept over time.

RESERVED

۲۶/۸

